

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди

ЕКОНОМІКА, УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО: ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ТРАЄКТОРІЯ НАВЧАННЯ

Навчально-методичний посібник
для студентів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»

За редакцією академіка І.Ф. Прокопенка

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
протокол № 3 від 12.06.2020 р.*

УДК 330.1: 378.14
Е 45

Рецензенти:

Марченко О.С., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Гавкалова Н.Л., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 3 від 12.06.2020 р.)

Е45 Економіка, управління та право: освітньо-професійна траєкторія навчання: Навчально-методичний посібник для студентів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» / За редакцією академіка І. Ф. Прокопенка. – Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2020. – 123 с.

ISBN 978-617-7879-26-7.

У навчально-методичному посібнику висвітлено питання предметної області освітньо-професійної програми «Економіка, управління та право» та її реалізації у процесі підготовки бакалаврів і магістрів спеціальності 051 Економіка в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки; стратегії й механізми формування основних компетентностей і викладання за принципом відповідності цілей і очікуваних результатів навчання; розкрито зміст навчання, його сучасні форми та методи, у т.ч. із застосуванням міжнародного досвіду; проаналізовано навчально-методичне забезпечення освітньої програми через визначення його функціонального призначення, видів і сучасних нормативних вимог до розробки й використання в освітньому процесі. Акцентовано на необхідності поєднання традиційних та інноваційних методів навчання і викладання, підвищення ролі консультативної підтримки учасників освітнього процесу. Особлива увага приділена питанню пошукової й практичної підготовки та з'ясуванню їхньої ролі для подальшої професійної реалізації фахівця.

Посібник рекомендований студентам та викладачам економічних і правничих дисциплін.

УДК 330.1: 378.14

ISBN 978-617-7879-26-7

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Авторський колектив:

Мельникова О.В., Олійник Ю.О., Осьмірко І.В., Прокопенко І.Ф.,
Радченко Л.П., Синиця Т.В., Сідельнікова В.К., Сідельнікова І.В., Соляр В.В.

ЕКОНОМІКА УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО: ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ТРАЄКТОРІЯ НАВЧАННЯ

Навчально-методичний посібник
за редакцією академіка НАПН України І.Ф. Прокопенка

Відповідальний за випуск: Соляр В.В.
Комп'ютерна верстка: Соляр В.В.

Відповідальність за зміст розділів та дотримання вимог академічної доброчесності
несуть автори

Підписано до друку 12.06.2020. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум.друк. арк. 7,1 . Тираж 300 прим. Зам.12-06.

Видавництво та друк ФОП Іванченко І.С.
пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1. ОБҐРУНТУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ Й МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ.....	10
1.1. Основні орієнтири підготовки фахівця на засадах гармонізації систем вищої освіти.....	10
1.2. Інтернаціональний аспект освітнього процесу.....	12
1.3. Передумови формування загальних компетентностей у студента	17
1.4. Обґрунтування гуманітарної складової програми.....	21
1.5. Статистико-математичний блок формування навичок.....	23
1.6. Змістовна частина навчально-науково-інноваційного освітнього процесу.....	25
1.7. Кореспонденція економічних і правових дисциплін.....	29
1.8. Креативність та лідерство – спільні ознаки управлінської, правничої та педагогічної сфер діяльності.....	32
1.9. Принципи організації пошукової та практичної підготовки.....	35
Таблиця 1. <i>Відповідність освітніх компонентів програмним результатам навчання освітньо-професійної програми «Економіка, управління та право»</i>	35
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЯ І МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦЯ.....	44
2.1. Трансформація вищої економічної освіти на компетентнісній основі.....	44
2.2. Врахування світових тенденцій розвитку професійної підготовки.....	46

2.3. Особливості загальних та фахових компетентностей економіста-управління.....	48
2.4. Практика підготовки фахівця з інтегрованої спеціалізації.....	52

РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИПУСКНИКА.....	58
---	----

3.1. Фундаментальні принципи підготовки фахівця закладу вищої освіти.....	58
3.2. Практичний аспект професійних компетенцій випускника.....	60
3.3. Педагогічні та матеріально-технічні умови організації процесу професійно-практичного навчання.....	65

РОЗДІЛ 4. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДНОСТІ ЦІЛЕЙ І РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗАПИТАМ РИНКУ ПРАЦІ.....	71
---	----

4.1. Ключові фактори і результати якісної освіти.....	71
4.2. Сучасні пріоритети успішної взаємодії випускника ЗВО та роботодавця.....	80

РОЗДІЛ 5. ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ, ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ТА МЕХАНІЗМУ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ПІДТРИМКИ.....	84
---	----

5.1. Системна модель сучасної економічної освіти.....	84
5.2. Принципи й реалізація інтерактивного навчання в ХНПУ імені Г.С. Сковороди за економічним профілем.....	85
5.3. Адаптивні процеси в активній освіті.....	89
5.4. Контактні форми індивідуального та диференційованого навчання.....	90

РОЗДІЛ 6. ПРОЕКЦІЯ	СВІТОВОГО	ДОСВІДУ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ	ТЕХНОЛОГІЙ	ВИКЛАДАННЯ:
ЕКОНОМІКА, УПРАВЛІННЯ, ПРАВО		97
6.1. Світові стандарти економіко-правової та менеджмент-освіти.....		97
6.2. Популярні методи навчання у вищих школах США.....		102
6.3. Порівняльні пріоритети оновлення української моделі економічної освіти.....		107
РОЗДІЛ 7. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ	ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ.....		111
7.1. Відповідність змістового навантаження навчально-методичного забезпечення логіці освітнього процесу.....		111
7.2. Формування структури навчальних методичних комплексів відповідно до потреб здобувачів вищої освіти та ринку праці.....		113
7.3. Вимоги до складання програм і силябусів дисциплін професійного циклу.....		114

ПЕРЕДМОВА

Надайте кожному право вибирати
Г. Драйден, Дж. Вос

В умовах прискорення технологічного і наукового прогресу у ХХІ столітті, формування економіки знань, посилення глобалізаційних процесів, виникнення нових викликів і ризиків у розвитку світової економіки усі розвинені країни приділяють особливу увагу оновленню системи вищої освіти. Це важливо для забезпечення інтелектуальної незалежності, вироблення і просування інновацій, підготовки компетентних фахівців з гармонійним поєднанням особистісних і професійних якостей, без яких неможливий подальший соціально-економічний, культурний і політичний прогрес суспільства. Для здійснення важливих перетворень у соціально-економічному розвитку, входження на гідних засадах у світовий економічний і освітній простір наша країна особливо потребує кадрів з фундаментальною економічною підготовкою, здатних критично осмислити сучасний позитивний досвід ринкового господарювання і адаптувати його до вітчизняних реалій з метою формування ефективної соціально-економічної політики, забезпечити врахування цілей сталого розвитку у процесах стратегічного планування й управління та активно сприяти їх практичній реалізації.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» підготовка бакалаврів і магістрів з економіки здійснюється за освітніми (освітньо-професійними, освітньо-науковими) програмами. Заклади вищої освіти самостійно розробляють і затверджують освітні програми з урахуванням вимог до відповідного рівня вищої освіти, встановлених законодавством та затвердженими стандартами вищої освіти.

Завдання педагогічного університету у справі підготовки майбутніх фахівців з економіки - вчителів економіки для закладів загальної середньої освіти, викладачів економічних дисциплін для закладів вищої освіти, наукових працівників, фахівців-економістів для різних видів підприємств і установ полягає у тому, щоб озброїти їх знаннями сучасної світової та вітчизняної

економічної науки, навчити добувати і творчо використовувати ці знання на практиці, а також сформувати уміння та навички самостійної практичної діяльності як у сфері освіти, так і реальної економіки. Особливе значення для здійснення цих завдань має оволодіння здобувачами вищої економічної освіти не тільки основними фаховими компетентностями, але й компетентностями, які стосуються управлінської та правової діяльності. У цьому контексті запроваджена освітньо-професійна програма «Економіка, управління та право», що найбільш повно відповідає визначеним завданням.

Особливістю даної програми є її міждисциплінарний характер, що надає випускникам можливість оволодіння широким колом компетентностей на основі системних знань про закономірності функціонування сучасної ринкової економіки та правового забезпечення бізнесу, механізмів прийняття рішень як в освітній, так і в підприємницькій діяльності. Основна увага приділяється ґрунтовній практико-орієнтованій, економіко-правовій та психолого-педагогічній підготовці, розвитку аналітичних, дослідницьких та управлінських здібностей. Особливий акцент у програмі зроблено на поглиблене вивчення і застосування української та іноземних мов, формування професійно значущих особистісних якостей: лідерства, креативності, прийняття управлінських рішень, формування критичного мислення, здатності до саморозвитку і самореалізації тощо.

У сучасних умовах, коли особливої цінності набуває студентоцентрована орієнтація освітнього процесу, важливим стає урахування індивідуальних можливостей, потреб студентів, уможливлення їхньої свободи стосовно вибору компонентів освітньої програми, стимулювання визначення учасниками освітнього процесу індивідуального сенсу освітньої діяльності та свідомого й відповідального вибору освітньо-професійної траєкторії досягнення результатів навчання. Результати прояву зважено побудованої освітньо-професійної траєкторії фахівця слід розглядати на трьох рівнях: індивідуальному, виробничому та державному (регіональному). Для індивіда коректно побудована освітньо-професійна траєкторія підвищує рівень

конкурентоспроможності на ринку праці, зменшує витрати на перенавчання, забезпечує підвищення рівня задоволеності особою та професійною діяльністю, надає можливість отримувати гідну заробітну плату, достатню для заощаджень та реалізації особистих потреб, зменшує строк віддачі від інвестицій в людський капітал, дає змогу постійно самовдосконалюватись та розвиватись як в професійному, так і особистісному плані, забезпечує постійне професійне зростання та пересування кар'єрними сходами, дає змогу провести правильну професійну ідентифікацію, розвивати творчі здібності та схильності особистості, збільшує рівень упевненості фахівця у затребуваності своїх знань і вмінь у майбутньому, підвищує рівень використання отриманих знань у практичній роботі.

На виробничому рівні індивідуально побудована освітньо-професійна траєкторія дає змогу підвищити рівень продуктивності та ефективності праці, зменшити витрати на перенавчання персоналу, отримати фахівців, що повністю відповідають потребам організації, зменшити витрати на пошук персоналу, підвищити рівень інноваційності та технологічності виробництва, посилити мотивацію персоналу до праці та трудової активності.

На державному (регіональному) рівні впровадження технології побудови індивідуальних освітньо-професійних траєкторій сприяє підвищенню рівня продуктивної та ефективної зайнятості, зменшенню рівня структурного безробіття, забезпеченню збалансованості ринку праці та рівня працевлаштування серед випускників, зменшенню витрат бюджетних коштів на підготовку фахівців, що не відповідають потребам ринку праці, сталому розвитку економіки країни, збільшенню обсягу людського капіталу і трудового потенціалу суспільства, вартості робочої сили, зменшенню відтоку робочої сили за кордон, збільшенню рівня купівельної спроможності громадян, підвищенню рівня конкурентоспроможності робочої сили. Структура освітньої програми передбачає можливість для формування освітньої траєкторії навчання, зокрема через індивідуальний вибір здобувачами вищої освіти навчальних дисциплін в обсязі, передбаченому законодавством.

У навчально-методичному посібнику поставлено на меті висвітлити питання предметної області освітньо-професійної програми та її реалізації, стратегії й механізмів формування основних компетентностей і викладання за принципом відповідності цілей і очікуваних програмних результатів навчання, розкрити зміст навчання, його основні форми та методи, у т.ч. із застосуванням міжнародного досвіду, проаналізувати навчально-методичне забезпечення освітньої програми через встановлення його функціонального призначення, видів і сучасних нормативних вимог до розробки і використання. Акцентовано на необхідності поєднання традиційних та інноваційних методів навчання і викладання, підвищення ролі консультативної підтримки учасників освітнього процесу. Особлива увага приділена питанню науково-дослідної роботи та практичної підготовки, з'ясуванню її ролі для подальшої професійної діяльності здобувачів освіти.

Навчально-методичний посібник «Економіка, управління та право: освітньо-професійна траєкторія навчання», що підготовлений колективом авторів кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, рекомендується студентам галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 Економіка та викладачам економічних, управлінських, правничих дисциплін.

Авторський колектив: Прокопенко І.Ф., академік НАПН України, д.п.н., к.е.н., проф. - загальна редакція, розділ 1, п.1.1; Мельникова О.В., к.п.н., доц. - розділ 4; Олійник Ю.О., к.п.н., доц. кафедри - розділ 6; Осьмірко І.В., к.е.н., доц. – розділ 3, пп.3.1, 3.3 ; Радченко Л.П., к.е.н., доц., проф. кафедри - розділ 2; Синиця Т.В., к.е.н., доц. - розділ 3, п.3.2; Сідельнікова В.К., к.п.н., доц. - передмова, розділ 5; Сідельнікова І.В., к.е.н., доц., проф. кафедри - розділ 7; Соляр В.В., к.е.н., доц., зав. кафедри - керівник авторського колективу, розділ 1, пп.1.2 - 1.9.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ Й МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ

1.1. Основні орієнтири підготовки фахівця на засадах гармонізації систем вищої освіти

Зближення національних систем освіти в рамках Європейського Союзу і на більш великому просторі – в усіх європейських країнах – важлива віха в глобальному розвитку вищої школи в ХХІ ст. Офіційною датою початку процесу узгодження й гармонізації систем вищої освіти країн Європи з метою створення єдиної європейської системи вищої освіти прийнято вважати 19 червня 1999 року, дату підписання Болонської декларації [1]. Україна приєдналася до Болонського процесу 19 травня 2005 року на Берлінській зустрічі міністрів освіти європейських країн у місті Берген.

В результаті приєднання до Болонського процесу освітні системи в більшості європейських країн в даний час знаходяться у процесі реформування. Перед закладами вищої освіти стоїть завдання не уніфікації, а гармонізації освітніх програм, «налаштування» їх на основі схожих базових принципів.

В українській освітній системі були сформульовані основні методологічні підходи до планування, розробки, впровадження, оцінки та підвищення якості освітніх програм (ОП) для першого, другого і третього рівнів вищої освіти у контексті нового Закону України «Про вищу освіту» і документів Європейського простору вищої освіти, узагальнено міжнародний та український досвід [2-3]. Методологія написання освітніх програм повністю відповідає контексту Болонського процесу і є основним академічним інструментом процесу створення єдиного європейського простору вищої освіти на теренах нашої країни.

Проектування ОП сьогодні відбувається згідно з вимогами освітнього стандарту покоління «3+», який з одного боку, надає закладам вищої освіти повну свободу у виборі типу підготовки (для бакалавріату – прикладна або

академічна підготовка, для магістратури – освітньо-професійна чи освітньо-наукова програма підготовки) та видів професійної діяльності. З іншого боку, стандарт визначає набір компетенцій для кожного виду діяльності, що обов'язково повинні бути освоєні випускником. Модель ОП націлена на знання (що студенти знають і розуміють), навички (як вони використовують ці знання), особистість (як вони поведуться і чим займаються) і мету навчання (як вони розмірковують і адаптуються до світу, продовжуючи вчитися і особистісно зростати для досягнення поставлених цілей).

Освітня програма «Економіка, управління та право» у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 051 Економіка для першого і другого рівнів підготовки зорієнтована на формування професійної компетентності фахівця-економіста, професіонала економічних, правових, державно-політичних відносин, здатного розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю і невизначеністю умов, пов'язані з управлінням розвитку соціально-економічних систем; який володіє методологією наукової діяльності, іноземною мовою, ІТ-технологіями та психолого-соціологічними аспектами управління, має сучасне економічне мислення, теоретичні знання і практичні навички та здатен вирішувати дослідницькі й прикладні завдання у сфері економіки з використанням сучасного статистико-математичного інструментарію та інформаційних технологій; забезпечити набуття студентами компетентностей, необхідних для подальшої професійної діяльності і формування у них лідерських якостей.

Компетентність інтегрує мультидисциплінарний підхід у навчанні, що базується на фундаментальній підготовці з економічних наук, в яку логічно та послідовно включаються навчальні дисципліни з управління, лідерства, бізнес-комунікацій іноземними мовами та юридичні науки, а також дисципліни вільного вибору студента обсягом не менше 25% від загального навантаження навчального плану.

У цьому особливість програми, зорієнтованої на розвиток лідерських

якостей, бізнес-комунікативних умінь, розвиток відповідальності, правосвідомості випускника, як суб'єкта (учасника) економічних відносин; формування вчителів, викладачів та науковців нового та перспективного способу мислення, здатних не лише застосовувати засвоєні знання, але й генерувати нові на базі сучасних досягнень науки.

1.2. Інтернаціональний аспект освітнього процесу

Орієнтація ОП на міжнародні особливості та вимоги ринку праці визначає конкурентоспроможність випускника і ЗВО

Академічні моделі випускників і кваліфікацій, необхідних ринку і суспільству, відіграють важливу роль у процесі соціально-економічних реформ, а також солідарні зі спеціальними завданнями, які розв'язуються академічною спільнотою. У зв'язку з цим на часі є актуальною методика опису отриманого рівня освіти в термінах компетенцій і результатів навчання, порівнюваних і визнаних за регіональним та міжрегіональним принципом.

Необхідність забезпечення сумісності, порівнянності і конкурентоспроможності освітніх програм на європейському просторі виникла з потреби студентів, чия зростаюча міжнародна мобільність визначила підвищення попиту на надійну і об'єктивну інформацію про освітні програми в різних ЗВО. Роботодавці безпосередньо в Європі, так і за її межами формують попит на достовірну інформацію про отримані випускниками кваліфікації.

У тісній взаємодії з процесом формування єдиного простору вищої освіти в європейських країнах активно систематизуються національні рамки кваліфікацій. Університети різних країн і континентів в умовах розширення співробітництва все частіше вдаються до її використання для побудови спільних освітніх програм, які передбачають академічну мобільність, інтегроване навчання, впровадження системи академічних кредитів, обмін освітніми модулями, взаємне визнання дипломів і можливість отримання

дипломів відразу двох закладів освіти за один термін навчання (програми двох дипломів).

Змістовно реалізація вказаних критеріїв досягається при систематичному вивченні іноземних мов для академічної та професійної комунікації (англійської, німецької, польської, китайської) – «Conversational English», «English for Work», «Socializing and Travel Business related papers», «Professional English»; вивченні таких профільних дисциплін як: «Регіональна економіка», «Економіка галузевих ринків», «Державне регулювання економіки», «Теорія держави і права», «Міжнародна економіка», «Міжнародне публічне право» з елементами міжнародної ділової етики, «Бухгалтерський облік» з основами міжнародних стандартів фінансової звітності, «Економічна компаративістика», «Глобальна економіка й міжнародні економічні організації», «Інституціональна економіка» (рис. 1.1, рис. 1.2).

Це спрацьовує на формування як загальних, так і фахових компетентностей випускника (рис. 1.3).

Окрім включення до навчальних планів дисциплін, що сприяють інтернаціоналізації, посиленню рівня міжнародної конкурентоспроможності фахівця сприяє також:

- передбачення в навчальних дисциплінах модулів і тем, що відбивають міжнародний досвід розвитку економічних процесів і явищ;

- використання нових методик навчання, характерних для зарубіжних закладів вищої освіти (проектний і кейсовий методи, групова робота, інтерактивні методики навчання та ін.) [4];

- використання ситуаційних завдань із зарубіжної практики для розширення світогляду студентів та можливостей правильно інтерпретувати особливості економічних процесів і явищ;

- залучення іноземних викладачів і закордонних фахівців для проведення занять та науково-дослідної роботи;

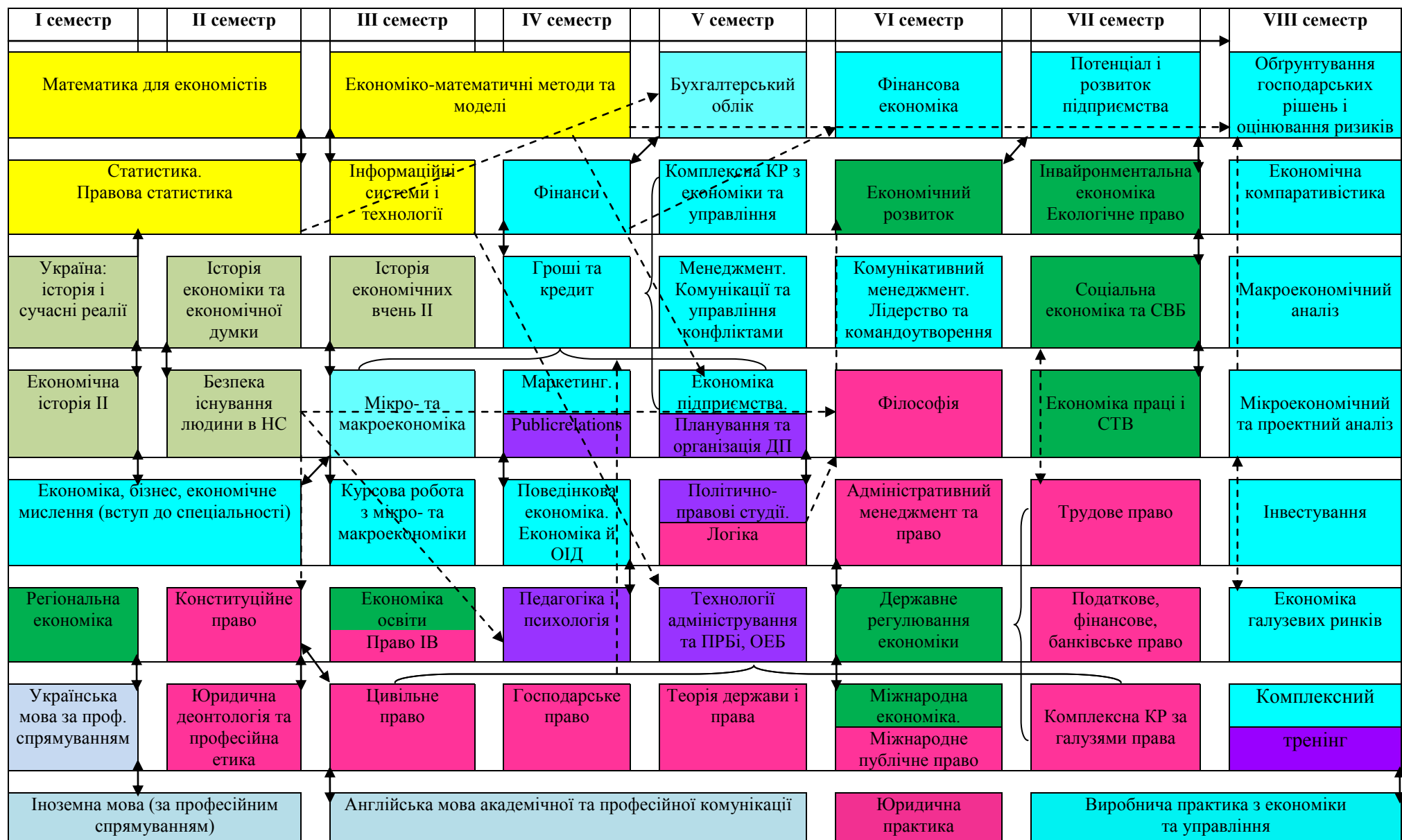

Рисунок 1.1. Структурно-логічна схема освітньої програми «Економіка, управління та право» (ОП бакалавр)

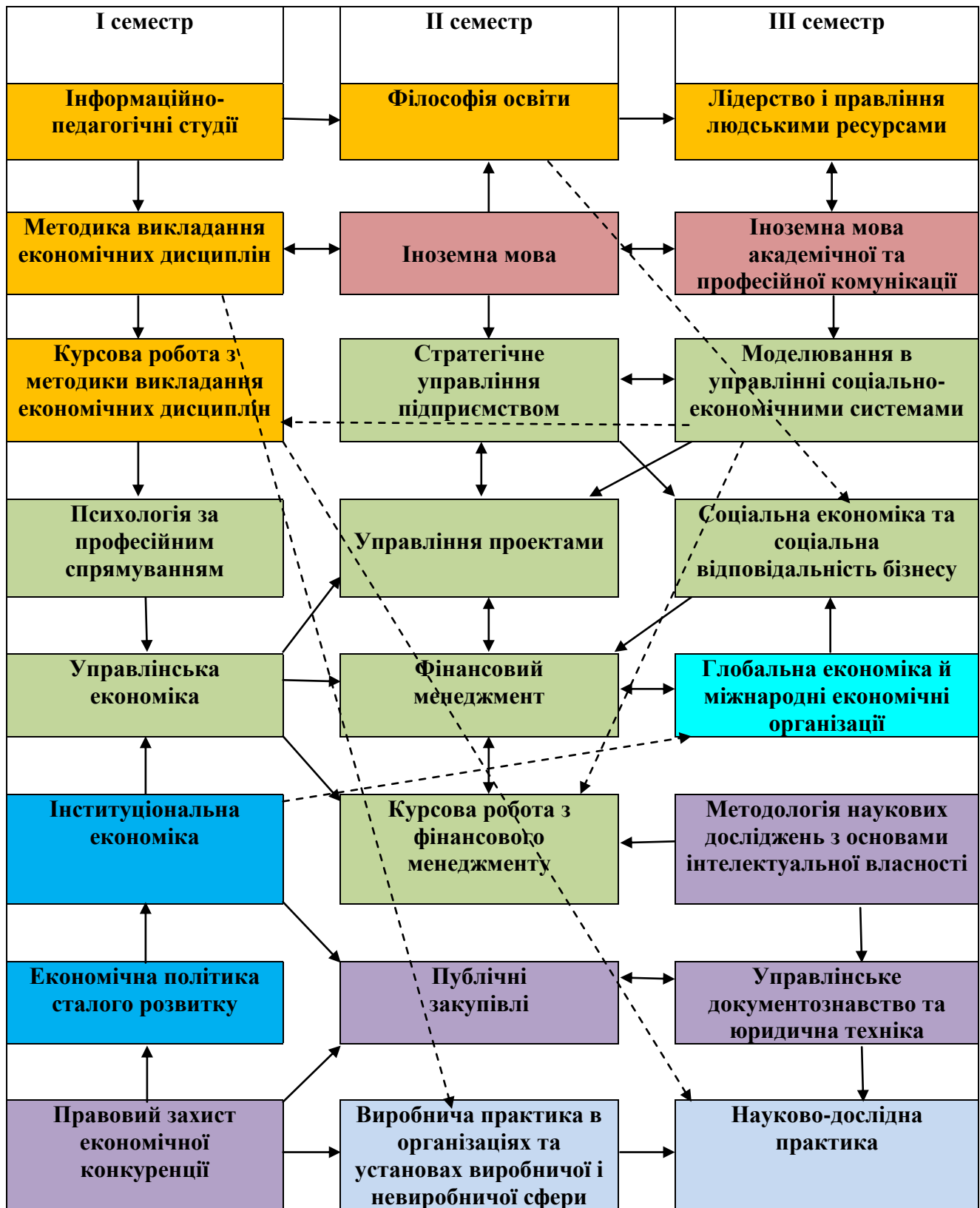

Рисунок 1.2. Структурно-логічна схема освітньої програми «Економіка, управління та право» (OP магістр)

Рисунок 1.3. Компетентнісні складові комунікативної та інтернаціональної підготовки економіста

- залучення вітчизняних фахівців до освітнього процесу з іноземних компаній;
- розробка і включення в програми модулів, орієнтованих на підготовку фахівців для міжнародних компаній, що функціонують в Україні і закордоном;
- розробка та впровадження міждисциплінарних курсів, що дозволяють комплексно підходити до формування компетенцій;
- посилення мовної складової в програмах, що дозволяє підвищити рівень знання мови, ознайомити з культурними особливостями країн-партнерів;
- включення в освітні програми дисципліни та модулі, досліджувані в

зарубіжних ЗВО;

- укладення угод між закладами освіти і компаніями (в тому числі й іноземними) на проведення практики студентів, що дозволить з одного боку розширити компетенції випускників, а з іншого – підвищити привабливість освітньої програми.

До речі, використання методу кейс-стаді у правовій підготовці менеджерів-економістів дозволяє глибше і повніше освоїти теоретичний матеріал, що викладається на лекціях. Крім того, застосування цього методу дозволяє забезпечити фахівця-управлінця відповідним правовим інструментарієм (разом з організаційним, економічним, фінансовим, інформаційним), який найчастіше включений в арсенал менеджера і містить не тільки інформацію про правові норми, а знання і вміння, що можуть бути дуже важливими в практичній діяльності менеджера. У цьому арсеналі головне місце займають навички отримання правової інформації, її аналізу та використання у практиці.

Навички роботи з нормативним матеріалом не можуть бути сприйняті лише у вигляді певної теоретичної інформації. Лише розбираючи конкретну ситуацію і даючи їй правову оцінку, можна їх виробити. На нашу думку, робота з кейсом як спосіб отримання неформалізованого правового знання, має надзвичайно важливе значення, оскільки, незважаючи на те, що об'єктом аналізу виступає конкретна ситуація, аналізується не тільки безпосередньо сам текст кейса, а й нормативний матеріал, який застосовується до даної ситуації.

1.3. Передумови формування загальних компетентностей у студента

Універсальність придбаних знань і навичок дозволяє випускникам працювати в різних соціально-економічних системах

Принцип універсальності відповідає місії та стратегії освітнього процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,

Стандарту вищої освіти спеціальності 051 Економіка і простежується у меті ОП: формування професійної компетентності фахівця-економіста, здатного розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, пов'язані з управлінням розвитку підприємств, організацій, установ, забезпеченням їх фінансово-економічної стійкості та конкурентоспроможності. Цільовою установкою є надати освіту в галузі економіки та юридичних аспектів управління організацією із широким доступом до працевлаштування, розширити перспективи самореалізації випускника в подальшій навчальній і професійній діяльності.

Основна ідея дотримання зв'язків між змістом економіко-правових й гуманітарно-управлінських дисциплін – злагоджена їх взаємодія для цілісної підготовленості випускника, тобто формування сукупності якостей, які дозволять йому успішно виконувати професійну діяльність і бути готовим вирішувати виникаючі проблеми як в суто професійній, так і в загальнолюдській, соціальній сфері діяльності, бути здатним до саморозвитку і самовдосконалення.

Така сукупність компетентностей випускника закладу вищої освіти визначається затребуваністю суспільства і видається як соціальне замовлення системі освіти. Програма підготовки фахівця з вищою освітою базується на фундаментальних питаннях, які формують світогляд майбутніх економістів-управлінців. З початку 90-х років XX століття в пропагованих західних підручниках з економіки ринкова система описується як найраціональніша й ефективна. Але досвід багатьох ринкових економік вказує на те, що вже в минулому столітті капіталізм прийняв жахливу форму: безмежне прагнення до нарощування капіталу призвело до хижацького використання ресурсів, перевиробництва, забруднення навколишнього середовища, воєн, соціальної нерівності, духовного зубожіння. Зараз розуміння проблеми зводиться до того, що ненаситне споживання абсурдно. Воно призводить до зайвої економічної і фінансової діяльності, яка насправді не підвищує якість життя. Суспільству не

потрібне постійне економічне зростання, а потрібен стан розумного достатку.

Найголовніший ресурс, який при цьому економно використовується, – людський час. Для багатьох людей робота, що займає весь день, не завжди приносить задоволення, а є вимушеною. При розумній організації виробництва і підході до споживання людство може забезпечувати себе всім необхідним, маючи набагато коротший робочий день. А час, що залишається може бути використаний для зміни виду діяльності, можна спілкуватися з близькими, займатися захопленнями, виходячи з так званих поривів душі, які і призводять до самореалізації.

Отже, в умовах зростаючого впливу фундаментальних компетенцій, заснованих на актуальному наборі класичних і сучасних знань та навичок, зростає роль особистих якостей і самоосвіти. Це узгоджується зі стратегічними світовими цілями на майбутнє: мирне і стійке суспільство реалізованих особистостей, які повною мірою використовують свій потенціал. Більш конкретно це виражається у високому рівні громадянської і соціальної активності, збереженні здоров'я і зростанні благополуччя, орієнтації на зайнятість на висококваліфікованих робочих місцях, економічну продуктивність, екологічну стійкість і т.п.

Продуктивна діяльність фахівців, що мають знання про реальну суть того, що відбувається в економіці, які володіють ідеологічним і духовним фундаментом, сприяє процвітанню держави і суспільства. Підготовка фахівців економічного профілю з правовою обізнаністю визначає стан економіки і держави вже в найближчому майбутньому. Але економічна і фінансова система не є самоціллю, а лише життєвим середовищем, що забезпечує людям процес пізнання й активної діяльності.

Розуміння ситуації, що склалася, дозволило накопичити достатній досвід для трансформації змістовного пріоритету системи вищої економічної освіти, що передбачає оволодіння студентами вже на бакалаврському рівні такими навчальними дисциплінами циклу загальної підготовки, як «Україна: історія і сучасні реалії», «Політично-правові студії», «Філософія», «Безпека існування

людини в навколишньому середовищі», «Фізичне виховання» (позакредитна дисципліна у формі секційних занять) та циклу професійної підготовки: «Економічний розвиток», «Потенціал і розвиток підприємства», «Соціальна економіка та соціальна відповідальність бізнесу», «Поведінкова економіка», «Інвайронментальна економіка», «Екологічне право» (рис. 1.1); «Економічна політика сталого розвитку» – на рівні магістратури (рис. 1.2).

Грунтовна підготовка у цьому напрямі забезпечує формування важливих загальних компетентностей фахівця:

- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України;

- здатність зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

- здатність до адаптації та дій в новій ситуації; здатність генерувати нові ідеї (креативність);

- здатність бути критичним і самокритичним;

- навички міжособистісної взаємодії, цінування та повага різноманітності та мультикультурності;

- здатність діяти соціально відповідально та свідомо, на основі етичних міркувань (мотивів) і принципів академічної доброчесності.

1.4. Обґрунтування гуманітарної складової програми

Гуманітарний універсалізм навичок фахівця – незаперечна умова якісної підготовки

Гуманітарний розвиток особистості передбачає методологічно складний і суперечливий освітньо-виховний процес. З одного боку, гуманітарний розвиток повинен бути асимільований в професії, тобто не може лідирувати серед спеціальних компетенцій. Інакше ми матимемо справу зі специфічним вектором розвитку людини, найчастіше зумовленим гуманітарною спеціалізацією в професії, тому його прояви не завжди відображають особистісну культуру. З іншого боку, якщо гуманітарний розвиток взагалі не спостерігається, то його відсутність недопустима для майбутнього висококласного фахівця, який планує реалізувати себе у суспільно корисній діяльності.

Сьогодні бути успішним означає не зайняти якусь символічну посаду, а перш за все проявити себе людиною, яка розуміє, як чином її діяльність є необхідною для себе та інших людей, для котрих вона працює. Тобто успішність стала зараз включати в себе гуманітарну спроможність, а духовно-моральний розвиток студента є переважно особистою справою, який насаджувати у процесі професійної підготовки видається за марнотратство. Актуальність і популярність гуманітарної підготовки підтверджується останньою статистикою про попит на ринку робочої сили в Україні та світі: разом з системними аналітиками та ІТ-спеціалістами, затребуваними є професії менеджера вищої ланки, креативного дизайнера, менеджера з персоналу (HR-менеджера), викладача та коуча, юриста, бухгалтера, аудитора та ін.

Значення цього процесу має тільки збільшуватися. Добре поставлений гуманітарний розвиток збагачує студентів фактичними навичками, а не лише теоретичними відомостями. Однак теорія цього питання розробляється не в кабінетних умовах та шляхом умовиводів, а безпосередньо в гушці сучасного життя, створює матеріал для узагальнень із найрізноманітніших напрямів.

Прихильники управлінської гуманітарології (Managerial humanities) в

освіті та управлінні О. Шевцова, Г. Юркевич та ін., якій налічується близько 30-ти років, актуалізують її в освіті та роботі менеджерів. Вона є методологічною базою, що узагальнює основні компоненти гуманітарної діяльності [5]. Термін «гуманітарологія» не отримав підтримки у гуманітаріїв, тобто в професійному середовищі, хоча він передбачає систематизацію знань і адаптацію особистості в «атмосфері культури», і несе в собі надзвичайно актуальний і затребуваний сенс.

Складна своєрідність нинішньої ситуації полягає в посиленні підпорядкування людини сучасній цивілізації, яка, у свою чергу, характеризує весь шлях розвитку людства та впливає на навколишнє середовище. Вона виступає сьогодні як новий життєвий уклад і як організаційний контроль, який ми відчуваємо на собі, щоденно складаючи іспит на відповідність новим правилам буття.

Гуманітарний універсалізм в навичках – сьогодні обов'язкова складова практично в будь-якій соціогуманітарній діяльності, до якої належить і сучасна економіка. Нова органіка і відстороненість студента від реальної або вигаданої поведінки людей породжують синдром естетичної та моральної глухоти. Сама гуманітаристика не повинна бути пафосною та насиченою настирливими штампами простих людських реакцій. Необхідно сформувані не лише рефлексивний, а й пошуковий, розумовий, організаційний компоненти гуманітарної діяльності та закріпити їх у формі кваліфікаційної картки фахівця – випускника ХНПУ імені Г.С. Сковороди спеціальності «Економіка». Її ще можна назвати «картою ресурсу», що характеризує сформованість гуманітарно-біологічних якостей особистості, таких як фізичні, душевні, інтелектуальні і вольові. Тим самим вона акцентує людинознавчу компетентність фахівця вищої кваліфікації. Така компетенція відображає не просто якусь наявність знань, а й параметри, що відображають здатність застосовувати ці знання на практиці, в співтоваристві інших людей. Подібна компетенція характеризується якимось набором індикаторів, які повинні бути в професіограмі студента. Мовні здібності, образне мислення, реактивність, гнучкість, фантазійність, уява та

інші біоантропні характеристики особистості, що відображають її генотипічну структуру і є первинним гуманітарним ладом, так чи інакше входять в зміст загальнокультурної компетентності.

1.5. Статистико-математичний блок формування навичок

Якісна інформаційно-аналітична підготовка – запорука успіху економіста

У нашому випадку мова піде про аналіз ролі, значущості системно пов'язаних складових змісту навчальних дисциплін блоку математики, інформатики, статистики, економіко-математичного моделювання, взаємодія яких у процесі навчання, орієнтована на формування базових компетенцій – елементів професійної компетентності випускника.

Специфіка дисциплін статистико-математичного блоку в підготовці бакалаврів-економістів з управлінсько-правничою спеціалізацією полягає в тому, що вони вивчаються на початковому етапі професійного навчання і фактично є майбутнім інструментом професійної діяльності. Спрощуючи і конкретизуючи нашу освітню модель підготовки бакалавра, відзначаємо значимість окремих освітніх компонентів з використання математичного апарату («Математика для економістів: Вища математика. Теорія ймовірностей та математична статистика»; «Економіко-математичні методи та моделі: Оптимізаційні методи і моделі. Економетрика»; «Статистика», «Правова статистика», «Інформаційні системи і технології», «Мікроекономічний та проектний аналіз», «Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків», «Макроекономічний аналіз», «Технології адміністрування та прийняття рішень в бізнесі, оцінка ефективності бізнесу») (див. рис 1.1) для формування таких фахових здатностей:

- застосовувати економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач;
- застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з

обробки даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів;

- прогнозувати на основі стандартних теоретичних та економетричних моделей соціально-економічні процеси;

- визначати перспективи розвитку організації, визначати функціональні області організації та зв'язки між ними;

- використовувати сучасні джерела економічної, соціальної, управлінської, облікової, правничої інформації для складання службових документів та аналітичних звітів;

- визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти, застосовувати юридичну аргументацію.

Шляхом включення освітніх компонентів з моделювання в управлінні соціально-економічними системами, управління проектами, фінансового менеджменту забезпечуються спеціальні здатності магістра з кваліфікацією економіст-управлінець (див. рис 1.2):

- застосовувати науково-аналітичний, методичний інструментарій для управління економічною діяльністю;

- збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних завдань;

- визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти, застосовувати юридичну аргументацію;

- використовувати сучасні інформаційні технології та економіко-математичні методи і моделі для дослідження економічних та соціальних процесів;

- визначати та критично оцінювати ключові тренди соціально-економічного розвитку та застосовувати їх для формування нових моделей економічних систем та процесів.

1.6. Змістовна частина навчально-науково-інноваційного освітнього процесу

Модель адаптивного навчання в практиці вищої економічної освіти сприяє розвитку творчих здібностей, відповідальності та навичок самостійної роботи

Спонукає студентів до формування розумової та дослідницької позиції, що сприяє пошуку рішень практичних контекстних завдань в рамках обраного професійного спрямування навчання, використання адаптивних моделей навчання в практиці викладання у ХНПУ імені Г.С. Сковороди. В основі розробки таких моделей лежить особистісно розвивальний навчальний принцип, заснований на активній організації навчального процесу через реалізацію інтерактивних та ігрових моделей.

Можливості адаптивної навчальної моделі реалізуються через застосування в навчальному процесі інтерактивних технологій навчання з урахуванням особливостей студентів в рамках конкретних навчальних дисциплін. Студенти при цьому з простих слухачів перетворюються в активних і готових до співпраці учасників процесу навчання.

При адаптивній моделі навчання самостійна робота включає такі форми як проект та курсова робота. Це дозволяє сформувати навички планування, розвинути креативне мислення, дати можливість самовираження. Подібний вид самостійної роботи дозволяє формувати навчальну мотивацію за рахунок «прив'язки» індивідуального проектного завдання до конкретної практичної задачі в рамках сучасної організації.

Наприклад, в рамках вивчення бакалаврами мікроекономіки, макроекономіки, менеджменту, маркетингу, трудового права, адміністративного та комунікативного менеджменту, та оволодіння магістрами змістом управління проектами, фінансового менеджменту, стратегічного управління підприємством, публічних закупівель, методики викладання

економічних дисциплін студентам пропонується ігрова та проектна форма роботи (див. рис. 1.1 - 1.2).

Основна мета такого навчання – придбання студентами навичок конструктивного спілкування та гуманного вирішення виникаючих проблем. Навчання на спеціальності за функціональним та проблемним принципом найбільш адекватно сучасним вимогам до фахівців, які повинні володіти методологічною культурою як основною якістю професійного потенціалу.

У свою чергу, це вимагає посилення методологічного, а не інформаційного аспекту навчання у вищій школі. Освоєння методів навчання у формі проблемно-орієнтованого навчального процесу, що включає аналіз і синтез багатопланової інформації, постановку завдань і проблем, пошук оптимальних шляхів їх вирішення, переорієнтує навчально-освітній процес на навчально-науково-інноваційно-освітній.

Від викладача вимагається трансформація його діяльності з інформаційної технології передачі знань до методологічної, прищеплювати навички самостійного отримання знань через організацію навчально-пізнавальної науково-професійної діяльності студента з ранніх етапів його навчання. Це сприятиме формуванню методологічної культури як фундаменту творчого потенціалу фахівця.

Однією з форм реалізації такої технології є навчання за індивідуальними гнучкими навчальними планами, запропонованими розробниками освітньої програми за участі самих студентів, орієнтованих на індивідуальний стиль одержуваної вищої освіти, що дозволяє формувати професійний профіль фахівця з урахуванням його схильностей і особистих якостей. У цьому випадку розвивається педагогічне співробітництво і партнерство викладача і студента. Зміщення акценту діяльності викладання з навчально-освітньої на навчально-науково-інноваційно-освітню й індивідуальна підготовка фахівців дозволяють перейти до «поштучної» підготовки фахівців відповідно до соціально-економічних замовлень роботодавців.

На першому етапі реалізації цієї технології може бути підготовка елітних фахівців за спеціальністю, сформованої за «проблемним» принципом. Перехід на індивідуальні плани підготовки фахівців дозволяє надати економіко-правовій освіті максимальну гнучкість, що забезпечує швидкий відгук на зміну вимог роботодавців, підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці та забезпечення конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг вищої освіти за рахунок більш глибокої диференціації послуг.

Індивідуалізація підготовки фахівців забезпечує перехід від уніфікованої освіти до варіативної, заснованій на управлінні якістю підготовки фахівців з урахуванням вимог ринку праці, з опорою на більш гнучкі, динамічні стандарти освіти, що не сковують ініціативу ЗВО та дозволяють йому вчасно реагувати й робити прогнози щодо розвитку економіки і суспільства.

Змістовна частина навчально-науково-інноваційного освітнього процесу повинна бути спрямована на посилення фундаментального, гуманітарного та інформаційного компонента, орієнтованого на майбутню професійну діяльність фахівця. Тим самим буде реалізовано одне з сучасних вимог – посилення професійної підготовки.

Механізмом реалізації цього можуть бути плани безперервної професійної підготовки фахівців з усіх циклів навчальних дисциплін і навчальних програм. Сформована на сьогодні ситуація, коли навчальні дисципліни локальні і недостатньо пов'язані з професійною діяльністю фахівців, особливо циклу загальної підготовки, по суті, і привели до падіння професіоналізму фахівця, не здатного до адаптації при зміні місця роботи.

Творчі процеси професійної реалізації та особистісного розвитку повинні протікати паралельно, взаємодіючи і корегуючи один одного, формуючи сучасного фахівця, адаптованого до роботи в нових економічних умовах. Одночасно необхідно формувати у спеціаліста соціально-управлінські навички, культуру в сфері виробництва й надання послуг, соціальної організації праці, адекватної новим трудовим відносинам.

В процесі навчання студент включається в реальний творчий процес економіко-управлінської, правничої, педагогічної діяльності. Тому освітня програма, яку можна охарактеризувати як навчально-науково-інноваційну, включає такі дисципліни як «Планування та організація діяльності підприємства», «Publicrelations», «Економіка праці і соціально-трудові відносини», «Потенціал і розвиток підприємства», «Економіка й організація інноваційної діяльності», «Господарське право», «Правовий захист економічної конкуренції», «Економічна політика сталого розвитку» і т.п. (див. рис. 1.1 - 1.2).

Такий підхід найбільше зорієнтований на формування важливих фахових компетентностей, пов'язаних зі здатністю випускника:

- виявляти знання та розуміння проблем предметної області, основ функціонування сучасної економіки на мікро-, мезо-, макро- та міжнародному рівнях; основ теорії та філософії права, структури й стандартів правничої професії та її ролі у суспільстві;

- здійснювати професійну діяльність згідно з чинними нормативними та правовими актами, реалізовувати навички консультування з правових питань, визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти, застосовувати юридичну аргументацію;

- аналізувати та розв'язувати завдання у сфері економічних та соціально-трудових відносин; оцінювати виконувані роботи, забезпечувати їх якість та мотивувати персонал організації;

- обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію;

- застосовувати теоретико-методичні та організаційно-економічні підходи щодо процесу розробки, прийняття й реалізації управлінських рішень в умовах невизначеності, виникнення та просування інновацій;

- вміння планувати і розробляти проекти у сфері економіки, здійснювати їх інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення;

- володіти навичками самостійного опанування новими знаннями,

використовуючи сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки, управління та права.

У той же час вже в ході навчального процесу все більше студентів залучають до участі в студентському науковому товаристві та інших формах науково-дослідницької роботи під керівництвом викладачів. Також для ефективної реалізації творчого потенціалу студентів на лекційних і практичних заняттях більше уваги приділяється вивченню таких дисциплін і тем як «Економіка, бізнес, економічне мислення», «Економіка освіти», «Право інтелектуальної власності», «Економіка й організація інноваційної діяльності», «Креативний менеджмент і етика соціальної відповідальності менеджера», «Юридична деонтологія та професійна етика», «Методологія наукових досліджень з основами інтелектуальної власності».

1.7. Кореспонденція економічних і правових дисциплін

Правова освіченість дозволяє знизити ризики та втрати в економічній діяльності

Враховуючи сучасний напрям державної політики з розвитку правової грамотності та правосвідомості громадян, в основі реалізації якої є правова просвіта та правове інформування громадян, а також розвиток правової освіти в освітніх організаціях різного рівня, безперечним є впровадження в освітній процес навчальних курсів, програм, навчально-методичних матеріалів, що забезпечують отримання знань в галузі права.

Але окрім зазначеної загально-правової грамотності, ми концентруємо увагу на розгляді конкретних проблем, близьких економістам і менеджерам. Майбутні економісти-управлінці повинні розуміти, що вміння правильно орієнтуватися в океані правових норм, застосовувати і використовувати ці норми зараз може розглядатися як одна з серйозних конкурентних переваг і як певний фактор, що знижує управлінські та підприємницькі ризики. Тут варто

зупинитися на взаємозв'язку права, економіки та менеджменту на практичному рівні. Для досягнення цієї мети ми виявляємо принаймні шість точок дотику, де економістами-управлінцями найбільш затребувана правова інформація. Крім того, даний підхід дозволяє виділити найважливіші і значущі для фахівців правові конструкції та інститути з усього потоку правової інформації.

По-перше, це аналіз різних форм ведення бізнесу. Серед усіх форм, безумовно, головне місце повинно бути відведено фірмі (корпорації). Суттєвими особливостями підходу до даної теми з точки зору обліку управлінської специфіки є особлива увага до фірми-корпорації як форми ведення комерційної діяльності.

По-друге, проблематика майна, майнової бази будь-якої організації. Тут необхідно визначитися з правовим статусом майна, його видами, з іншими характеристиками майна в рамках традиційного цивільно-правового підходу. Крім того, такі інститути, як майнові права, право власності, право оперативного управління, право господарського відання, а також нематеріальні активи як особливий вид майна організації, також повинні бути розглянуті в рамках даного підходу.

Третє – договори. Йдеться про комплексний економіко-правовий підхід до договору як засобу ефективної реалізації управлінського рішення. Слід розглянути такі питання, як особливості і основні характеристики цивільно-правового договору. Основний акцент зробити на формуванні у студентів навичок роботи з договорами найвищого рівня – навичок управління договорами. Тобто здійснення вибору оптимального для конкретної господарської операції виду договору з метою мінімізації витрат.

Четверта точка дотику - кадровий менеджмент, управління людськими ресурсами. Фактично мова йде про грамотне застосування норм трудового законодавства фахівцем-управлінцем, тому особлива увага повинна приділятися таким питанням, як особливості трудових відносин, прийом і звільнення персоналу, штатний розклад і посадові інструкції, правові аспекти кадрового діловодства.

П'ята дотична – питання інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу. Дані види активів відіграють все зростаючу роль в сучасному світі, особливо в бізнес-практиці будь-якої розвиненої країни.

І останнє – зовнішнє середовище бізнесу. Саме тут слід розглядати такі питання, як антимонопольне регулювання, основи податкового законодавства, ліцензування, адміністративна відповідальність і т.д.

Безумовно, можна виділити й інші сумісні з економікою проблеми, захист прав підприємців, захист конкуренції, в тому числі судове вирішення спорів, зовнішньоекономічна діяльність тощо.

При уважному аналізі стає очевидним, що кожна із зазначених точок дотику, з одного боку, кореспондується з певними управлінськими дисциплінами або розділами: питання трудового законодавства – з управлінням персоналом; адміністративне, цивільне та господарське законодавство – з розділами економіки підприємства, державного регулювання економіки, міжнародної економіки, менеджменту; податкове, фінансове, банківське право корелює з проблематикою стратегічного менеджменту і корпоративного управління, фінансового менеджменту, фінансів, бухгалтерського обліку, грошей та кредиту і т.д. З іншого боку, вибір навчальних дисциплін даних розділів в якості ключових зумовлюється «підвищеним» ступенем ризику того управлінського поля, де застосовуються дані правові конструкції.

Крім того, слід вказати на ще один фактор, що впливає на необхідність глибокого освоєння правового матеріалу економістами і менеджерами. У сучасних умовах зростає значення так званих міжнародних сертифікацій фахівців в галузі фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку. Як правило, таку сертифікацію отримує фахівець (за умови успішної здачі іспитів) через кілька років після закінчення ЗВО. В даний час окремі бакалаврські програми з підготовки економістів, фінансистів і менеджерів, планують брати участь в міжнародній акредитації, що дозволяє вийти окремим студентам на отримання відповідного сертифіката за різними програмами економічного спрямування. Відповідно до встановленої практики при складанні іспитів в рамках програм

міжнародних сертифікацій базового рівня потрібно показати серйозну підготовку з тем, що мають важливу правову складову. До таких тем відноситься корпоративне управління, контрактне право, банкрутство, трудове право, інтелектуальна власність і нематеріальні активи та ін. Підхід, що превалює в освітній програмі, дає певну базу для успішної підготовки до іспитів за вказаними напрямками.

1.8. Креативність та лідерство – спільні ознаки управлінської, правничої та педагогічної сфер діяльності

Креативний лідер – успішний менеджер і педагог

Конкурентоспроможність в освіті передбачає здатність закладу освіти витримати виклики на ринку освітніх послуг, а випускника – виклики динамічно мінливого світу. Досягнення даної мети можливо при підготовці випускників високопрофесійного рівня, одним з найважливіших критеріїв чого є, з одного боку, значимість придбаних знань, умінь, навичок, здатність застосовувати їх на практиці, з іншого – здатність адаптуватися до швидкозмінливої дійсності, мати активну позицію, бути ідейним та креативним, вести за собою. Для цього вже в ході навчання повинен бути досягнутий високий ступінь усвідомленості специфіки майбутньої професійної діяльності і розвинені необхідні професійні компетенції.

Якщо звернутися до аналізу управлінської, правничої, педагогічної сфери діяльності, то їх загальна специфіка полягає в тому, що функції фахівця передбачають роботу з колективом та в колективі, публічність діяльності. У зв'язку з цим майбутні спеціалісти вже в ході навчання повинні усвідомити весь можливий варіативний спектр професії з тим, щоб надалі зробити правильний акцент у професійному навчанні та саморозвитку.

Для вирішення цього завдання на бакалавріаті пропонується вже з другого семестру вивчення педагогіки та психології, педагогічних інформаційних технологій, далі – основ менеджменту, тонкощів комунікації та управління конфліктами, адміністративного менеджменту, інструментів планування і здійснення контролю на підприємстві, комунікативного менеджменту, оволодіння навичками лідерства та командоутворення (див. рис. 1.1).

Магістрантам пропонується заняття в інформаційно-педагогічних студіях, вивчення психології за професійним спрямуванням, управлінської економіки, методики викладання економічних дисциплін, оволодіння майстерністю лідерства й управління людськими ресурсами, стратегічного управління підприємством, юридичної техніки та управлінського документознавства, здійснення правового захисту економічної конкуренції (див. рис. 1.2).

Замість традиційних форматів навчання, використовуються активні, інтерактивні форми навчання, майстер-класи з практиками і т.п.

В методологію розвитку творчого потенціалу студента та форм його реалізації закладено суб'єктивний фактор, тобто врахування особливостей самої людини як особистості. Погоджуючись з думкою Д. Богоявленської, розвиток діяльності за ініціативи самої особистості є операційним розкриттям творчості. Розвиток діяльності призводить до отримання творчого продукту, що, у підсумку, визначає цінність творчості як такої.

Нерідко в дослідженнях, що стосуються питання визначення сутності творчого потенціалу, основний акцент робиться на якісному і кількісному збільшенні особистісних властивостей людини і мало уваги приділяється результату праці творчої особистості. А це має принципове значення в сучасних умовах України, коли гострою є проблема конкурентоспроможності окремих підприємств, регіонів, так і країни в цілому.

Не випадково, відомий фахівець з питань конкуренції М. Портер приділяв особливу увагу ролі людського фактора і його участі в розвитку країни [6].

Інший відомий вчений в галузі сучасного менеджменту П. Друкер сформулював ряд тез, які, на наш погляд, потрібно враховувати при вирішенні питань розвитку творчого потенціалу в даний час. У роботі «Завдання менеджменту в ХХ столітті» Пітер Друкер підкреслив, що менеджер, де б він не працював, не тільки не повинен боятися змін, але і бути їх ініціатором, які б приводили до позитивних результатів в організації. Крім того, він зазначив, що прийшов час займатися підвищенням продуктивності розумової праці (тобто праці вчителя, лікаря, менеджера, інженера, управлінця). Центральна задача менеджерів у ХХІ столітті полягає в тому, щоб перетворити в лідерів змін якнайбільше організацій. Лідер розглядає кожну зміну як нову сприятливу можливість. Він цілеспрямовано шукає корисні для себе зміни і знає, як зробити їх максимально ефективними для зовнішньої і внутрішньої діяльності організації [7, с.107].

Здається, поставлені завдання висувають серйозні вимоги до сучасних менеджерів, до процесу формування та реалізації їх творчого потенціалу. Таким чином формування творчого потенціалу економістів-менеджерів, яких ми готуємо для бізнесу і для системи державного і муніципального управління, вимагає зараз пошуку нових форм розвитку творчої активності студентів, а також наповнення новим змістом раніше застосовуваних засобів навчання.

Слід зазначити, що в нашому університеті активно практикуються такі методики підвищення і реалізації творчого потенціалу студентів, як конкурси інноваційних проектів, видання збірників статей і тез студентських конференцій, участь студентів в наукових грантах та роботі наукових гуртів і товариств.

Все це покликано реалізувати поставлені завдання в ОП «Економіка, управління та право» з формування компетенцій, що забезпечують сучасну і затребувану освітньо-професійну характеристику бакалавра і магістра (рис. 1.4).

ОР БАКАЛАВР

- Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, формувати обґрунтовані рішення у сфері економічних та соціально-трудових відносин; оцінювати виконувані роботи, забезпечувати їх якість та мотивувати персонал організації
- Здатність самостійно виявляти проблеми економічного характеру при аналізі конкретних ситуацій, пропонувати способи їх вирішення; обирати та використовувати сучасний інструментарій менеджменту
- Здатність формувати та демонструвати лідерські якості та поведінкові навички
- Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління, у тому числі для адаптування до нових ситуацій
- Здатність застосовувати теоретико-методичні та організаційно-економічні підходи щодо процесу розробки, прийняття й реалізації управлінських рішень в умовах невизначеності, виникнення та просування інновацій
- Навички консультування з правових питань

ОР МАГІСТР

- Здатність оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень, аналізувати правові проблеми та формувати правові позиції
- Здатність застосовувати науковий підхід до формування та обґрунтування ефективних стратегій в економічній діяльності
- Вміння планувати і розробляти проекти у сфері економіки, здійснювати її інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення
- Вміння застосовувати основи педагогіки і психології у навчально-виховному процесі у закладах вищої освіти
- Здатність формувати та демонструвати лідерські якості та поведінкові навички

Рисунок 1.4. Поведінкові компетентності в галузі економіки, управління та права

1.9. Принципи організації пошукової та практичної підготовки

*Посилення науково-дослідницької складової підготовки –
обов'язкова умова формування професійної характеристики
фахівця на засадах академічної доброчесності*

В даний час все актуальнішими стають питання організації науково-дослідницької діяльності студентів. Розвиток теорії та практики даного питання дозволяє сформулювати і виявити принципи організації і проведення науково-дослідницької роботи з магістрантами спеціальності 051 Економіка:

- переорієнтація з традиційного навчального характеру на формування у магістрантів дослідних компетенцій і відповідних практичних навичок;
- раннє визначення тематики та наукового інтересу в дослідженні [8].

Найважливішою формою організації такої роботи та її успішної реалізації є проведення науково-практичних конференцій магістрантів, викладання курсу «Методологія наукових досліджень з основами інтелектуальної власності», залучення їх до роботи науково-дослідного семінару кафедри під час проходження виробничої (педагогічної) практики. Роль таких семінарів - формування у студентів методологічних основ і методичних підходів до науково-дослідницької діяльності, також оптимальних принципів організації наукової роботи, що трансформується через мету семінару – виробити у магістрантів компетенції і навички дослідницької роботи, що дозволяють скоординувати їх роботу і дії по виконанню кваліфікаційної роботи. Конкретно це виражається у їх здатності до самостійного опанування новими знаннями, використовуючи сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки; застосовувати науково-аналітичний, методичний інструментарій для управління економічною діяльністю; застосовувати науковий підхід до формування та обґрунтування ефективних стратегій в економічній діяльності; умінні планувати, проводити та презентувати наукові дослідження, готувати результати наукових робіт до оприлюднення.

Практична підготовка базується на тісній співпраці з роботодавцями та колишніми випускниками освітньої програми

В освітній програмі «Економіка, управління та право» визначено результати освоєння освітньої програми також з урахуванням змісту не лише навчальних дисциплін, а й практичної підготовки. Для конкурентоспроможності спеціальності та ЗВО і, особливо, для самого випускника має практична орієнтованість програми й можливість успішно реалізувати отримані знання на практиці, в реальній економіці.

Для цього підтримується тісний зв'язок між університетом і роботодавцями шляхом:

- залучення роботодавців до розробки освітньої програми;
- організацією ефективних виробничих практик студентів і виїзних занять в провідні підприємства міста;
- проведення майстер-класів, науково-практичних конференцій, комплексних тренінгів, зустрічей студентів зі співробітниками підприємств.

Не менш важливим напрямком співпраці з роботодавцями вважаємо участь фахівців-практиків у підсумковій атестації випускників. Така співпраця вигідна всім сторонам:

- роботодавці отримують можливість відбору кадрів для своїх підприємств;
- професорсько-викладацький склад кафедри може порівняти, наскільки їх бачення підготовки відповідає вимогам роботодавців;
- студенти мають можливість показати свій потенціал і почути думку практиків.

Отже, враховуючи особливості та критерії якості освітньої програми «Економіка, управління та право», зважаючи на сучасні тенденції формування предметної області подібних програм, слід відзначити основні змістовні блоки її реалізації (табл. 1) [9-10].

Підвищенню якості даної та інших освітніх програм в рамках спеціальності 051 Економіка можуть сприяти також такі фактори і заходи:

- підвищення доступності вищої освіти і розширення обсягу одержуваних знань;
- впровадження у вітчизняну освітню систему міжнародних стандартів контролю якості освіти;
- підвищення інноваційності в системі вищої освіти;
- підвищення частки спільних досліджень, що реалізуються викладачами, і впровадження результатів досліджень в освітній процес;
- розширення і посилення міжнародного співробітництва.

Відповідність освітніх компонентів програмним результатам навчання освітньо-професійної програми

«Економіка, управління та право»

Умовні блоки освітніх компонентів	Програмні результати навчання за освітніми рівнями:	
	бакалавр	магістр
Суспільно-гуманітарний	<p>Асоціювати себе як члена громадянського суспільства, наукової спільноти, визнавати верховенство права, зокрема у професійній діяльності, розуміти і вміти користуватися власними правами і свободами, виявляти повагу до прав і свобод інших осіб, зокрема, членів колективу.</p> <p>Відтворювати моральні, культурні, наукові цінності, примножувати досягнення суспільства в соціально-економічній сфері, пропагувати ведення здорового способу життя.</p> <p>Демонструвати здатність діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних принципів, цінувати та поважати культурне різноманіття, індивідуальні відмінності людей</p>	<p>Асоціювати себе як члена громадянського суспільства, наукової спільноти, визнавати верховенство права, зокрема у професійній діяльності, розуміти і вміти користуватися власними правами і свободами, виявляти повагу до прав і свобод інших осіб, зокрема, членів колективу.</p> <p>Оцінювати результати власної роботи і нести відповідальність за особистий професійний розвиток.</p> <p>Демонструвати високу соціальну відповідальність і дотримання принципів академічної доброчесності.</p>
Мовно-комунікативний	<p>Оволодіти навичками усної та письмової професійної комунікації державною та іноземною мовами.</p> <p>Використовувати професійну аргументацію для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у сфері економічної, управлінської та правничої діяльності.</p> <p>Вміти використовувати дані, надавати аргументацію,</p>	<p>Демонструвати навички спілкування в професійних і наукових колах державною та іноземною мовами.</p> <p>Знати та використовувати професійну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки, управління та норм фундаментальних галузей права.</p>

	критично оцінювати логіку та формувати висновки з наукових та аналітичних текстів з професійної тематики. Оцінювати можливості використання технологій для оптимізації ефективності бізнесу.	
Аналітико-математичний, технологічно-інформаційний	<p>Застосовувати аналітичний та методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень різними економічними агентами (індивідуумами, домогосподарствами, підприємствами та органами державної влади).</p> <p>Застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач, змістовно інтерпретувати отримані результати. Виявляти навички організаційного проектування.</p> <p>Проводити аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, визначати функціональні сфери, розраховувати відповідні показники які характеризують результативність їх діяльності. Оцінювати правові, соціальні та економічні наслідки функціонування організації.</p> <p>Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання соціально-економічних даних, збирати та аналізувати необхідну інформацію, розраховувати економічні та соціальні показники для вирішення проблем в різних галузях бізнесу та менеджменту.</p> <p>Виконувати міждисциплінарний аналіз соціально-економічних явищ і проблем в однієї або декількох професійних сферах з урахуванням ризиків та можливих соціально-економічних наслідків.</p>	<p>Збирати, обробляти та аналізувати статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, необхідні для вирішення комплексних економічних завдань.</p> <p>Обґрунтовувати рішення в умовах невизначеності, що потребують застосування нових підходів та економіко-математичного моделювання та прогнозування.</p> <p>Застосовувати сучасні інформаційні технології у соціально-економічних дослідженнях.</p>

Професійно-практичний	<p>Знати та використовувати професійну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки, управління та норм фундаментальних галузей права.</p> <p>Розуміти принципи економічної науки, особливості функціонування економічних систем, їх правові та управлінські аспекти. Демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства.</p> <p>Пояснювати моделі соціально-економічних явищ з погляду фундаментальних принципів і знань на основі розуміння основних напрямів розвитку економічної науки.</p> <p>Усвідомлювати основні особливості сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави.</p> <p>Вміти аналізувати процеси державного та ринкового регулювання соціально-економічних і трудових відносин. Координувати аспекти діяльності організацій, які сприяють ефективності її роботи.</p>	<p>Усвідомлювати основні особливості сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави.</p> <p>Формулювати, аналізувати та синтезувати рішення науково-практичних проблем на абстрактному рівні шляхом декомпозиції їх на складові.</p> <p>Обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання. Оцінювати правові, соціальні та економічні наслідки функціонування організації та можливі ризики.</p> <p>Організовувати розробку та проведення проектів у сфері економіки із врахуванням інформаційного, методичного, матеріального, фінансового та кадрового забезпечення</p> <p>Застосовувати основи педагогіки і психології у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах освіти</p> <p>Обґрунтовувати та управляти проектами або комплексними діями.</p>
Правовий	<p>Демонструвати знання і розуміння щодо визначення основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.</p> <p>Використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність.</p> <p>Виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.</p>	<p>Використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність</p> <p>Виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.</p>

Лідерства та командної роботи	Демонструвати навички взаємодії, лідерства, командної роботи, мотивування персоналу, нейтралізації стресових ситуацій. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.	Демонструвати навички самостійно приймати рішення, лідерські навички та уміння працювати в команді.
Науково-дослідний, творчий	<p>Використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення соціально-економічних завдань, підготовки та представлення аналітичних звітів, аналізу бізнес-ситуацій, підготовки, обґрунтування і презентації управлінських рішень.</p> <p>Показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне, креативне, самокритичне мислення.</p> <p>Визначати та планувати можливості особистого професійного розвитку.</p>	<p>Формулювати нові гіпотези та наукові задачі в сфері економіки, вибирати належні напрями і відповідні методи для їх розв'язку, беручи до уваги наявні ресурси.</p> <p>Проводити дослідження, генерувати нові ідеї, здійснювати інноваційну діяльність.</p> <p>Вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний і аналітичний інструментарій для управління економічною діяльністю.</p> <p>Застосовувати наукові підходи до формування та обґрунтування ефективних стратегій розвитку соціально-економічних систем.</p> <p>Планувати і проводити наукові дослідження, демонструвати результати наукових робіт та готувати їх до оприлюднення.</p> <p>Визначати та критично оцінювати стан та тенденції соціально-економічного розвитку та застосовувати їх для формування нових моделей економічних систем та процесів.</p> <p>Демонструвати навички самостійного опанування новими знаннями, використовуючи сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки.</p>

Підводячи підсумок, хотілося б відзначити, що система вищої освіти безпосередньо впливає на розвиток економіки і соціальної сфери, дозволяючи активніше інтегруватися в міжнародні економічні процеси, активно конкурувати із зарубіжними країнами. Вона визначає структуру економіки, якість робочої сили, рівень і якість життя населення, сприяє формуванню нових знань, створює можливості для обміну інформацією. Розвиток економіки неможливий без підготовки висококваліфікованих фахівців, навчання яких передусім розробка і подальша реалізація конкурентоспроможних освітніх програм ЗВО. Важливим показником конкурентоспроможності освітніх програм вищої професійної освіти є наявність реалізованих в них адаптивних моделей навчання, здатних швидко і ефективно реагувати на виклик мінливого соціокультурного середовища. Інтернаціоналізація освіти може в значній мірі сприяти створенню і просуванню такого типу освітніх програм.

Література:

1. The Bologna Declaration on the European space for higher education. URL: <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna.pdf>.

2. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю.М. Рашкевич, М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». - Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2014. - 168 с.

3. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с.

4. Соляр В. В. Методика впровадження кейсів у викладанні економічних дисциплін професійного циклу / В. В. Соляр // Інноваційні методи викладання економічних дисциплін та їх використання в процесі підготовки бакалаврів і магістрів з економіки: навч.-метод. посіб. для студентів галузі знань 05 "Соціальні та поведінкові науки", спец. 051 "Економіка" (Економічна теорія) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за ред. І. Ф. Прокопенка. – Харків : ХНПУ, 2019. – Розд. 2.2. – С. 64-81.

5. Шевцова О.Л. Управлінська гуманітарологія як напрям підготовки менеджерів / Шевцова О. Л., Юркевич Г. Й. // Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича: «Соціальні та економічні вектори інноваційного розвитку бізнес-структур», 23 квітня 2020 року. - Тернопіль: ТНТУ, 2020. - С. 75-76.

6. Porter, M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. -2nd ed. - New York: Free Press, 1998. - 592 p.

7. Drucker, P. F. Management Challenges for the 21st Century (1999).

8. Коніщева Н. Й., Набока О. Г. Напрями модернізації освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів освіти як чинник підвищення їх конкурентоспроможності. Управління інноваційною складовою економічної безпеки: монографія: у 2 т. / за ред. д.е.н. проф. Прокопенко В. О. - Суми, 2017. -С. 89-106.

9. Економіка, управління та право: освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 051 Економіка / Ухв. Вченою радою ХНПУ імені Г.С. Сковороди, протокол від 27.04.2020 р. №2. URL: <http://smc.hnpu.edu.ua/osvitni-prohramy>

10. Економіка, управління та право: освітньо-професійна програма другого (магістерського) рівня освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 051 Економіка / Ухв. Вченою радою ХНПУ імені Г.С. Сковороди, протокол від 27.04.2020 р. №2. URL: <http://smc.hnpu.edu.ua/osvitni-prohramy>

РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЯ І МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦЯ

2.1. Трансформація вищої економічної освіти на компетентнісній основі

В умовах прискорення технологічного та наукового прогресу у ХХІ столітті, розширення економіки знань, посилення глобалізації, виникнення нових викликів та ризиків у розвитку світової економіки усі високо розвинені країни приділяють велику увагу оновленню вищої освіти. Це важливо для забезпечення інтелектуальної незалежності, вироблення і просування інновацій, підготовки кваліфікованих фахівців, без яких є неможливим подальший соціально-економічний, культурний та політичний розвиток суспільства. Для здійснення важливих перетворень у соціально-економічному розвитку сучасної України, входження її на гідних засадах у світовий економічний та освітній простір необхідно забезпечити удосконалення підготовки висококваліфікованих фахівців у різних галузях знань, зокрема за спеціальністю «Економіка» з урахуванням нових вимог до їх професійної підготовки та стандартів вищої освіти.

В Україні керівництвом держави та науковцями і викладачами сфери вищої освіти докладаються зусилля для вирішення низки проблем, пов'язаних з її трансформацією. Вирішується завдання диверсифікації освіти, гнучкості доступу населення до різноманітних типів і видів вищої освіти, раціоналізації освітніх програм різного рівня. Закон України «Про вищу освіту» (01.07.2014р.) регламентує функціонування вищої освіти на сучасній компетентнісній основі з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [6]. Особливе значення набуває посилення освітньої, наукової та практичної компоненти у підготовці кваліфікованих фахівців – випускників закладів вищої освіти, які могли б виступати інноваторами та

суттєво впливати на інноваційний розвиток суспільства. Завдання педагогічного університету у справі підготовки майбутніх фахівців з економіки – вчителів економіки для загальноосвітньої школи, викладачів економічних дисциплін для закладів вищої освіти, наукових працівників, фахівців-економістів для різних видів підприємств і установ полягає у тому, щоб озброїти їх знаннями сучасної економічної науки, навчити добувати і творчо використовувати ці знання на практиці, а також сформувати навички самостійної практичної діяльності, як у сфері освіти, так і реальної економіки. Особливе значення для здійснення цих завдань має оволодіння майбутніми фахівцями з економіки не тільки основними спеціальними компетентностями, але й компетентностями, які стосуються управлінської та правової діяльності.

Необхідність модернізації змісту і технологій освіти під впливом сучасних світових соціально-економічних процесів, шляхи підвищення професійної компетентності сучасного фахівця досліджує велика кількість закордонних і вітчизняних науковців з педагогіки, психології, економіки, менеджменту, права, соціології, професійної освіти: Дж. Равен, В. Хутмахер, І. Зимня, І. Зязюн, А. Маркова, Н. Внукова, Т. Котова, Л. Карпова, А. Кузьминський та ін.

Методологічні питання фундаментальної економічної освіти, підвищення її якості та формування нового економічного мислення розроблені у працях А. Колота, А. Павленка, І. Прокопенка, С. Мочерного, І. Радіонової, Ю. Рашкевича та ін. Проблеми професійної підготовки студентів, в тому числі формування професійної компетентності майбутніх фахівців економіки, вчителів економіки, досліджують: Т. Гільберг, І. Галушак, А. Грушева, В. Лозова, О. Ситник, М. Євтух, І. Прокопенко, О. Овчарук С. Пугач та ін.

Наявність багаточисельної літератури і проведених досліджень свідчить про актуальність та значний рівень розробки визначених проблем [1, 4-5]. Разом з тим глибина і швидкість змін у соціально-економічному розвитку суспільства, здійснення сучасних реформ в освітній галузі потребують подальшого аналізу нових чинників, що впливають на підвищення професійної

підготовки майбутніх фахівців економіки, вчителів економіки, економістів-менеджерів.

Метою даного підрозділу навчально-методичного посібника є звернення уваги на необхідність оволодіння і надання допомоги майбутнім випускникам спеціальності «Економіка» у формуванні ключових компетентностей в процесі навчання за освітньою програмою «Економіка, управління та право» та використанні їх у практичній підготовці, а також в майбутній професійній діяльності.

2.2. Врахування світових тенденцій розвитку професійної підготовки

Реалізація компетентнісного підходу до підготовки фахівців з вищою освітою відповідно до світових тенденцій вимагає врахування впливу багатьох чинників:

- швидкі зміни в технологічному, науковому, соціально-економічному розвитку суспільства та відповідно в змістовній характеристиці загальної і професійної підготовки;

- посилення нестабільності та появи нових ризиків у розвитку глобальної економіки;

- наявність високого рівня конкуренції серед фахівців на ринку праці;

- необхідність орієнтації майбутніх фахівців на постійне оновлення знань та підвищення рівня кваліфікації;

- застосування принципу інтегральності при формуванні ключових компетентностей з урахуванням особливостей підготовки фахівців відповідної галузі знань та спеціальності. Задля цього здійснюється реформування системи вищої освіти, введення нових стандартів підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

В Україні діють нові стандарти вищої освіти, які є наступною генерацією стандартів і замінюють Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), які розроблялись у 2002-2014 роках. Згідно зі статтею 10 Закону України «Про

вищу освіту» стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності [6]. Нові стандарти базуються на компетентністному підході та поділяють концепцію визначення вимог до фахівця, яка закладена в основу Болонського процесу та міжнародного Проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING) [1, с.378]. Забезпечення компетентнісного підходу є ознакою інноваційної освіти. У цьому процесі суттєву роль відіграють комунікаційні вимоги до формування компетентностей за Національною рамкою кваліфікацій. В Україні відбулися зміни переліку спеціальностей вищої освіти відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти: галузі освіти та підготовки (2013 р). Ще до прийняття нових положень Закону України «Про вищу освіту» була прийнята Національна рамка кваліфікацій, що було враховано в цьому законі у 2014 році, а в кінці 2016 році розпочався новий етап запровадження її положень [1, с.380].

Національна рамка кваліфікацій в Україні – це системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів. Структура національної рамки кваліфікацій включає 11 рівнів, серед яких 7 та 8 рівень – це бакалаврський і магістерський рівні, всі вони описані сукупністю компетентностей. Запровадження національної рамки кваліфікацій спрямоване на реалізацію наступних дій: введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці. Вимоги до підготовки фахівців враховуються в нових стандартах згідно з Законом «Про вищу освіту».

2.3. Особливості загальних та фахових компетентностей економіста-управлінця

Відповідно до Стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» у випускника закладу вищої освіти повинна бути сформована інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в економічній сфері, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, що передбачає застосування теорій та методів економічної науки [7]. Формування цієї інтегральної компетентності є стратегічною метою підготовки сучасного фахівця за економічною спеціальністю бакалаврського рівня. Основою її виникнення та розвитку може бути процес формування загальних та професійних компетентностей у взаємозв'язку. Звернемо увагу на спеціальні компетентності, які необхідно сформувати у майбутніх фахівців (на прикладі бакалаврського рівня вищої освіти) у процесі викладання професійних дисциплін, проведення практик та науково-дослідної роботи. Вони охоплюють вміння та здатність до виконання професійної діяльності:

- виявляти знання та розуміння проблем предметної області, основ функціонування сучасної економіки на мікро-, мезо-, макро- та міжнародному рівнях;
- здійснювати професійну діяльність відповідно до чинних нормативних та правових актів;
- розуміння особливостей провідних наукових шкіл та напрямів економічної науки;
- здатність пояснювати економічні та соціальні процеси і явища на основі теоретичних моделей, аналізувати і змістовно інтерпретувати отримані результати;

- розуміння особливостей сучасної світової та національної економіки, їх інституційної структури, обґрунтування напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави;

- застосовувати економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач;

- застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з обробки даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів;

- аналізувати та розв'язувати завдання у сфері економічних та соціально-трудових відносин;

- прогнозувати на основі стандартних теоретичних та економетричних моделей соціально-економічні процеси;

- використовувати сучасні джерела економічної, соціальної, управлінської, облікової інформації для складання службових документів та аналітичних звітів;

- обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію;

- самостійно виявляти проблеми економічного характеру при аналізі конкретних ситуацій, пропонувати способи їх вирішення;

- проводити економічний аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, оцінку їх конкурентоспроможності;

- поглиблено аналізувати проблеми і явища в одній або декількох професійних сферах з урахуванням економічних ризиків та можливих соціально-економічних наслідків [7].

Володіння майбутніми бакалаврами названими компетентностями обумовлене перш за все особливостями професії економіста: уміння аналізувати економічні процеси на мікро-, макро- та мезо- рівнях, проводити економічний аналіз підприємницької діяльності, працювати з фінансовими ресурсами організації, знання основних видів банківських операцій,

податкового, цивільного і трудового законодавства, ведення балансу підприємства, грамотне складання звітності, робота з різним програмним забезпеченням тощо. Специфічні риси професії економіста роблять її особливою на ринку праці. Можливість працювати в освітній сфері вимагає володіння не тільки знаннями в предметній сфері, а й психолого-педагогічним арсеналом. Для забезпечення цього необхідно здійснити тривалу фахову підготовку майбутніх бакалаврів з економіки, вивчення комплексу спеціальних дисциплін та методик, взаємозв'язок із загальноосвітніми дисциплінами, володіння сучасними інформаційними технологіями.

Швидкі сучасні соціально-економічні зміни потребують високотехнологічної, соціально ефективної освітньої системи, здатної забезпечити виконання її головної функції – підготовку фахівців з економіки, які є соціально адаптовані, здатні задовольняти вимоги економічних структур, самостійно здобувати й оновлювати знання і вміння, необхідні для продуктивної професійної діяльності упродовж всього життя.

В Україні накопичено значний позитивний досвід підготовки фахівців з економіки у закладах вищої освіти. Разом з тим, як уже зазначалось, швидкоплинні процеси в розвитку глобальної економіки, національній економіці, розвиток виробництва і організацій у різних галузях зумовлюють необхідність постійно вносити корективи в змістовну частину підготовки фахівців як в теоретичну, так і в прикладну її складову. На нашу думку, близьку для нас позицію займають дослідники, наприклад, А. Грушева (2015 р.), І. Галушак (2018 р.) та ін., які вважають, що входження вітчизняної вищої освіти в європейське освітнє поле, застосування ринкових механізмів до працевлаштування випускників закладів вищої освіти зумовили потребу у фахівцях із інтегрованими спеціальностями [2, с. 32-36; 3, с. 138]. Ми підтримуємо цю позицію, підкреслюючи необхідність посилення підготовки фахівців за спеціальністю «Економіка» шляхом підвищення уваги до формування управлінської та правової компетентностей у складі їх професійної підготовки.

В умовах конкуренції на ринку праці та ринку освітніх послуг, особливого значення набуває проблема якості підготовки фахівця інноваційного типу, здатного не тільки сумлінно виконувати функціональні обов'язки на виробництві, але й вміти прогнозувати майбутнє, вибирати ефективні шляхи реалізації творчих можливостей, швидко орієнтуватись у ситуації. Саме демократичним формам управління, на переконання більшості теоретиків і практиків менеджменту, належить майбутнє, що потребує участі широкого кола персоналу в прийнятті найважливіших управлінських рішень [2, с. 26]. Новий етап соціально-економічного розвитку України в ХХІ столітті зорієнтований на розвиток інноваційних технологій, людських та інформаційних ресурсів у всіх сферах діяльності. Розвиток сучасного виробництва та сфери послуг потребують фахівців нового покоління, здатних працювати в умовах нестійкої кон'юнктури та жорсткої конкуренції. У зв'язку з цим виникла потреба у розробці шляхів і засобів підготовки «багатопланового» фахівця зі спеціальності «Економіка». Глобалізація ринку праці та загальносвітові тенденції щодо нових принципів організації виробництва і сфери послуг змусили роботодавця визнати, що сучасний фахівець з економіки, окрім економічних знань та технологічної кваліфікації, мусить мати навички управлінської діяльності, бути професійно мобільним, оволодівати новими функціями та вирішувати нові завдання [2, с. 36]. Здатність до таких проявів особистості в професійній діяльності, безумовно, базується на більш широких основах теоретичних знань та практичних навичках. Зазначені зміни в трансформації підготовки фахівців в системі вищої освіти, які викликані еволюцією сфери праці, вимагають перегляду науково-педагогічних підходів до підготовки бакалаврів економічних спеціальностей в бік інтеграції певних спеціальностей та формування різних компетентностей.

Отже, зміни в суспільстві, економіці, системі вищої освіти, державному устрої ускладнюються необхідністю модернізації процесу професійної підготовки людських ресурсів. Надзвичайно актуальним стає наукове осмислення та практична реалізація процесу якісної підготовки економістів,

вчителів економіки до здійснення менеджменту, керівництва малими й великими групами людей, вмінь вирішувати складні завдання в діяльності підприємств та організацій у відповідному правовому полі, керуючись нормативно-правовими документами, тобто бути кваліфікованими фахівцями з економіки зі сформованою управлінською та правовою компетенціями.

2.4. Практика підготовки фахівця з інтегрованої спеціалізації

Підготовка фахівців у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 051 «Економіка» на першому та другому рівнях вищої освіти в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди ґрунтується на концептуальних засадах Закону України «Про вищу освіту», наказів Міністерства освіти і науки України, Статуту ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Положення про організацію освітнього процесу, Положення про організацію та проведення атестації на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» і «магістр» в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Стандартів вищої освіти спеціальності 051 «Економіка» [6; 7; 10; 11; 12].

В концепції освітньої діяльності з підготовки даних фахівців акцент робиться на отриманні комплексу знань, умінь та навичок у сфері економіки, що передбачає набуття предметно-спеціальних компетентностей із широким доступом до працевлаштування і подальшого професійного зростання [12]. Понад двадцять п'ять років в університеті відбувається підготовка фахівців за спеціальністю 051 «Економіка» (Економічна теорія), а з 2020 року започатковується підготовка майбутніх бакалаврів за освітньою програмою «Економіка, управління та право». Характерною особливістю даної програми є її міждисциплінарний характер, що надасть випускникам можливість оволодіння широким колом компетентностей на основі системних знань про закономірності функціонування сучасної ринкової економіки та правового забезпечення бізнесу, механізмів прийняття управлінських рішень як в освітній

діяльності, так і в сфері реальної економіки, організації та управлінні підприємницькою діяльністю. Основна увага приділяється ґрунтовній, практико-орієнтованій економіко-правовій та психолого-педагогічній підготовці, розвитку аналітичних та управлінських здібностей. Особливий акцент в програмі зроблено на поглиблене знання української та іноземних мов, формування професійно значущих особистісних якостей: лідерства, креативності, прийняття відповідальних управлінських рішень, формування критичного мислення [12].

Звернемо увагу на формування управлінської компетентності у складі професійної підготовки бакалаврів з економіки. За змістом управлінську компетентність бакалаврів економічних спеціальностей можна визначити як соціально детерміноване системне динамічне утворення в складі професійної компетентності, яке проявляється в процесі управлінської діяльності, зорієнтоване на досягнення її цілей через реалізацію знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей, що обумовлюють здатність особистості до продуктивної професійної діяльності [2, с. 45]. Спеціальні дослідження свідчать про те, що в умовах сучасної економіки порівняльний аналіз основних характеристик економіста і менеджера за їхніми професіограмами дозволяє констатувати значну частину ідентичних видів їх діяльності: із 24 видів діяльності - 16 (або 66, 6%) є спільними для економіста і менеджера [2, с.84]. На підставі цього можна стверджувати, що інтеграція підготовки бакалавра з економіки, який оволодіває компетентностями менеджера, у закладах вищої освіти є природною та реальною. За таким підходом, на нашу думку, до професійних компетентностей економістів, які вже визначались, необхідно додати ті уміння та навички, які стосуються управлінської діяльності за умов інтегративної підготовки:

- здатність управляти організацією та її підрозділами через реалізацію функцій менеджменту;

- здатність працювати в команді та налагоджувати міжособистісну взаємодію при вирішенні професійних завдань;

- здатність формувати та демонструвати лідерські якості та поведінкові навички [8].

Управлінські компетентності базуються на знанні сучасних економічних та управлінських теорій, законів, фактів, понять, функцій, принципів, економічних і управлінських методів стимулювання розвитку виробництва з урахуванням міжнародної практики. Також вони охоплюють уміння і навички застосовувати і враховувати норми діючого законодавства, організовувати інвестиційну діяльність підприємства, установи; прогнозувати, координувати діяльність підприємства, проводити фінансові операції, організовувати, мотивувати й контролювати власну діяльність та діяльність інших працівників з урахуванням вимог ринку, вдосконалювати організаційну структуру підприємства.

Значну роль у діяльності менеджерів, які мають підготовку економістів, відіграють особистісні якості: лідерство, мотивація до безперервного навчання, інноваційність, відповідальність, готовність до ризику, демократичність, комунікативність та інші. Вивчення дисципліни «Менеджмент», використання міжпредметних зв'язків в професійній підготовці майбутніх економістів-менеджерів сприяють формуванню управлінських компетентностей, оскільки отриманню системних знань з менеджменту сприяє навчально-пізнавальна інформація, отримана студентами на заняттях з інших дисциплін, зокрема психолого-педагогічного циклу, а також фахових, що містять компоненти управлінського спрямування.

Освітня програма «Економіка, управління та право» націлена на інтеграцію підготовки майбутнього фахівця з економіки, який володіє не тільки суто професійними вміннями, але й має та користується управлінськими і правовими компетентностями. В сучасних умовах фахівець з економіки має бути правосвідомим, чітко розуміти свою відповідальність за прийняті рішення. Зростає значення правової компетенції як складової професійної компетентності фахівця-економіста, оскільки обізнаність у змінах в законодавстві розширює можливості щодо участі у адміністративних,

конституційних, господарських правових відносинах. До професійних компетентностей дипломованих випускників економічних спеціальностей доцільно додати й ті, що стосуються вмінь орієнтуватися та діяти в правовому полі:

- здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення;

- повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи;

- знання і розуміння соціальної природи трудових відносин та їх правового регулювання [9].

За компетентнісним підходом, майбутні економісти мають опанувати знання механізмів правового регулювання господарського життя країни та світу, набути вміння виділяти правові аспекти виникаючих виробничих ситуацій і визначати їх правомірність з точки зору чинного законодавства, розвинути здатність аналізувати правову ситуацію з різних позицій. Важливо сформувати вміння визначати правові наслідки прийняття власних рішень та використовувати засоби правового вирішення проблем [14]. Формування правової компетентності потребує засвоєння студентами не відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та навичків, а оволодіння сукупністю освітніх компонентів, які мають особистісно-діяльнісний характер. Це перш за все навчальний компонент, який передбачає розвиток теоретичного, практичного та особистісного компонентів правової компетентності [3, с.136].

У процесі підготовки фахівців спеціальності 051 «Економіка» вивчення правничих дисциплін надає можливість студентам оволодіти компетенціями з основ права, сформувати у них правові компетентності щодо реалізації правосвідомості та правової культури. Для цього важливо використовувати міжпредметні зв'язки в процесі викладання спеціальних та правових дисциплін.

Особливе значення в процесі підготовки фахівців з економіки, які володіють управлінською та правовою компетентностями, має не тільки теоретична, а й практична складова навчального процесу: проведення

семінарських, практичних занять, тренінгів, майстер-класів; використання різних форм завдань на заняттях (розв'язання проблемних ситуацій, практичних вправ, тестових завдань, використання ділових (рольових) ігор); виконання індивідуальних завдань під час проведення виробничої практики з економіки та управління, навчальної (юридичної) практики. Отже, все це повинно сприяти удосконаленню підготовки сучасних фахівців з економіки в напрямку інтеграції спеціалізацій та формування широких компетентностей.

Література:

1. Внукова Н., Півоваров В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців з вищою освітою. - URL: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Vnukova_Pyvovarov.pdf
2. Грушева А.А. Формування управлінської компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки: теорія і практика. – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. – 202 с. – URL: http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/doc/394/1/352_IR.pdf
3. Галушак, І. Правова підготовка майбутніх економістів у контексті компетентнісного підходу // Вісник ЛДУ БЖД. – 2018. - № 17. – С. 135–139.
4. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти – URL: BolonskyiProcessNewParadigmHE.pdf.
5. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд - URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/Rozvitok_sisitemi_zabesp_yakosti_VO_UA_2015.pdf.
6. Про вищу освіту: Закон України - URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
7. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 051 «Економіка». - URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/051-ekonomika-bakalavr.pdf>

8. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь «бакалавр». Галузь знань: 07 «Управління та адміністрування», спеціальність: 073 «Менеджмент». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 29.10.2018 року №1165. - URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/073-menedzhment-bakalavr.pdf>

9. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право». Затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1379. - URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf>

10. Положення про організацію освітнього процесу в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С.Сковороди (у новій редакції). - URL: <http://smc.hnpu.edu.ua/normatyvna-baza/polozhennya-hnpu>

11. Положення про організацію та проведення атестації на здобуття освітнього ступеня "бакалавр" і "магістр" в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди. - URL: <http://smc.hnpu.edu.ua/normatyvna-baza/polozhennya-hnpu>.

12. Концепція освітньої діяльності за спеціальністю 051 «Економіка» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти в ХНПУ імені Г.С. Сковороди. - URL: <http://hnpu.edu.ua/uk/specialnist-051-ekonomika-riven-vyshchoyi-osvity-bakalavr>.

13. Концепція освітньої діяльності за спеціальністю 051 «Економіка» на другому (магістерському) рівні вищої освіти в ХНПУ імені Г.С. Сковороди. - URL: <http://hnpu.edu.ua/uk/specialnist-051-ekonomika-riven-vyshchoyi-osvity-magistr>

14. Пугач С. Розвиток правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю // Педагогіка безпеки. – 2018. - № 2.- С.120-130.

РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИПУСКНИКА

3.1. Фундаментальні принципи підготовки фахівця закладу вищої освіти

Сучасний стан ринку праці України характеризується зростаючою конкуренцією фахівців в галузі економіки, управління та права. У Державній службі зайнятості фіксують дисбаланс попиту і пропозиції на ринку праці, що зумовлений зростаючим імпортом професійних послуг, інтеграцією світових економічних систем, підвищеною професійною мобільністю населення та іншими факторами.

Загальноприйнятою одиницею конкурентоспроможності фахівця є його професійна компетентність, яка з моменту входження України до Болонського процесу придбала легітимний статус в системі вищої освіти.

У конкурентну боротьбу вступили ЗВО, існування яких сьогодні залежить від того, наскільки вони забезпечують професійну компетентність свого випускника.

Відповідно до звіту Європейського центру розвитку професійної освіти (Cedefop) для надзвичайно динамічних та конкурентних ринків праці, ключовим фактором є інвестування у навички та компетенції громадян. Так, Cedefop прогнозує скорочення службових обов'язків, пов'язаних із фізичною працею, і ріст інтелектуальних завдань, що призведе до зростання кількості робочих місць у таких сферах як управління, професіях, що потребують розумової праці. Для виконання службових обов'язків у майбутньому будуть затребувані такі компетенції як ділова грамотність, математичні навички (бухгалтерський облік та аналітика), творчість, здатність вирішувати проблеми, збір та оцінка інформації, знання інформаційно-комп'ютерних технологій та навички програмування. Соціальні навички, такі як догляд, продаж, навчання, управління, автономія і робота в команді, також залишаться важливими для багатьох завдань, що стосуються роботи з людьми [2].

Отже, освітні процеси ЗВО повинні динамічно перебудовуватися під вимоги соціально-економічної дійсності, змінюватися не тільки змістовно і функціонально, але і фундаментально, переглядаючи основні ідеї та принципи професійної підготовки майбутніх випускників.

Одним із опорних нормативних документів, що складає основу отримання освітньої та професійної кваліфікації, є Закон «Про вищу освіту» [3], що базується на принципах державної політики у сфері вищої освіти, а саме:

- сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; доступності вищої освіти;

- міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;

- державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень;

- відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

Цим документом обумовлено також шляхи реалізації зазначеної політики, а саме:

- гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави;

- збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості;

- розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;

- визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців; забезпечення розвитку наукової, інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції з виробництвом;

- створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти й відповідно до суспільних потреб;
- запровадження механізмів стимулювання підприємств, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам вищих навчальних закладів [3].

3.2. Практичний аспект професійних компетенцій випускника

Практичну підготовку у ЗВО можна вважати початком професійної кар'єри і процесу стійкої самореалізації випускника за допомогою систематизації отриманих знань і побудови картини професійної реальності, що дозволяє розширювати можливості майбутнього розвитку фахівця. Активний пошук і визначення цінностей обраної професії, усвідомлення обумовленого професією способу життя відбуваються саме в процесі практичної підготовки студентів у ЗВО. Тому ЗВО необхідно вирішувати складне завдання пошуку адекватних способів включення студентів в освітній процес і економічну професію. Отже, з'являється явна необхідність внесення змін в систему фахової підготовки майбутніх економістів. Це означає проблему пошуку чинників, які зумовлюють зміст і структуру фахової підготовки, відповідну сучасним процесам і викликам.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на певних рівнях вищої освіти, які передбачають набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності [3]. Основна мета професійної підготовки студентів ЗВО полягає в підготовці та перепідготовці фахівців для різних сфер діяльності, задоволенні потреб сучасної особистості в поглибленні і розширенні своєї освіти і особистісного

розвитку. Процес професійної підготовки у ЗВО слід розглядати як логічно завершену послідовність взаємопов'язаних і повторюваних видів діяльності, а саме:

- процес передачі студентам відповідних знань і умінь, які дозволяють їм успішно працювати в майбутньому за обраною ними професією;
- процес і результат освоєння ними системи професійних знань і умінь, усвідомлення особистісного сенсу цих знань і умінь в їх подальшій кар'єрі;
- процес розвитку найважливіших професійних і особистісних якостей майбутнього фахівця;
- процес придбання особистісного досвіду професійної діяльності в результаті спільної діяльності студентів і викладачів ЗВО;
- процес становлення суб'єктної позиції студента в процесі вирішення ним навчальних і професійних завдань;
- процес придбання суб'єктного досвіду освоєння цілісної професійної діяльності.

Беручи до уваги результат професійної підготовки у закладах вищої освіти, вітчизняні дослідники роблять акцент на його якості і необхідність відповідності результатів професійної підготовки кваліфікаційним вимогам, обов'язкова наявність сукупності компетенцій, які дозволять випускнику ЗВО бути перспективним фахівцем галузі професійної діяльності [5].

У зв'язку з цим визначилася тенденція перенесення акценту з поняття «кваліфікація» до поняття «компетенція» як більш адекватного новим умовам вищої професійної освіти. Перехід на компетентнісний підхід в освіті, який реалізується через Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти [5], вимагає перегляду ставлення до ряду фундаментальних дисциплін циклу професійної підготовки майбутніх випускників .

Компетентність і компетенції є ключовими категоріями в системі вищої професійної освіти. При цьому компетентність включає в себе знання та вміння. Вона розглядається як здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися,

провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [3]. А компетенція визначається як здатність студента успішно застосовувати знання та вміння на практиці при вирішенні завдань у професійній сфері діяльності. Компетенція означає знання, вміння і навички, отримані в процесі навчання студентів вузу. Також компетенція включає в себе і особистісні якості (ініціативність, цілеспрямованість, відповідальність, толерантність та ін.), соціальну адаптацію (вміння працювати самотійно та в колективі, співвідносити планування і результати своєї діяльності з потребами суспільства та ін.), досвід, набутий у професійній діяльності [6].

Професійною компетенцією є здатність успішно діяти на основі особистого практичного досвіду, вміння і знань при вирішенні конкретних професійних завдань. Формуючи компетенції у майбутніх економістів, необхідно брати до уваги особливості сучасного економічного розвитку країни, регіону, передбачуваних оцінок їх глибини і масштабу, вироблення ефективних заходів проти несприятливих процесів і їх наслідків для даного розвитку. Тому в даний час зростає роль освіти і науки, які повинні забезпечити фахівців сучасними методами управління в економіці, аналізу сучасних економічних процесів, точної і своєчасної оцінки загроз економічному розвитку країни.

Професійна компетентність економіста - це якісна характеристика його особистості, як фахівця. Вона включає систему науково-теоретичних знань, в тому числі спеціальних економічних знань, професійних умінь і навичок, особистого досвіду в професійній сфері діяльності, наявність стійкої потреби в своїй компетентності, інтересу до свого профілю [6]. Професійна компетентність економіста складається з ряду компетенцій. Відповідно до державного стандарту вищої освіти [7] вимоги до результатів професійної підготовки майбутніх економістів у ЗВО полягають в необхідності формування інтегральної, загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетенцій. Розподіл компетенцій на загальні і спеціальні відповідає двом складовим вищої освіти - академічній і професійній. Метою академічної освіти є розвиток

особистості студента. Професійна освіта націлена на підготовку фахівців у ЗВО. У компетенції економіста крім спеціальних включені також і загальні (універсальні) компетенції як найважливіші складові особистості випускника, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності – компетентності, що залежать від предметної області, та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю [6]. Таким чином, слід взяти до уваги, що, формуючи загальні та спеціальні компетенції економіста, успіх його майбутньої професійної діяльності та кар'єри залежить від його бажання і здатності ризикувати; готовності до використання можливостей, які надає ринок; націленості на пошук нових шляхів розширення масштабів діяльності. Тому необхідно визначити сутність, зміст, особливості формування фахових компетентностей майбутнього економіста в умовах професійно-практичної підготовки.

Стандарт вищої освіти зі спеціальності 051 «Економіка» містить компетентності, що визначають специфіку підготовки бакалаврів та магістрів з економіки та результати їх навчання, які відбивають, що саме студент повинен знати, розуміти та бути здатним виконувати після завершення освітньої програми «Економіка». Формування відповідних компетентностей, навичок та вмінь у майбутніх бакалаврів і магістрів потребує використання інноваційних методів викладання в навчальному процесі, науково-дослідницькій діяльності та практичній підготовці фахівців.

Разом з тим, сучасна ситуація на ринку праці в Україні така, що затребуваними є працівники, які здатні працювати в різних сферах; які вміють екстраполювати ідеї з однієї професійної області в іншу. Досвід показує, найбільшим попитом користуються фахівці, які, мають дві вищі освіти, однією з яких є економічна. Або здобувають «інтегральну» вищу освіту, наприклад економічно-правового спрямування. Зазначимо, що саме фахівці з вищою економічною освітою займають управлінські й керівні посади на

підприємствах, у фірмах. Розуміння й принципи дії економічної системи дає змогу керівникам фірм чіткіше формулювати задачі та стратегії.

Наведемо перелік компетентностей майбутнього випускника освітньої програми «Економіка, управління та право», що виражають знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості, які набув студент після завершення освітньої програми, або її окремого компонента [8] .

Інтегральна компетентність. Здатність визначати та розв'язувати складні економічні задачі та проблеми, приймати відповідні аналітичні та управлінські рішення у сфері економіки або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій за невизначених умов та вимог. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (управлінська складова). Здатність генерувати нові ідеї (креативність). Здатність до логічного мислення. Здатність проведення досліджень, уміння грамотно і точно формулювати та висловлювати свої позиції, належним чином їх обґрунтовувати, брати участь в аргументованій професійній дискусії. Здатність приймати неупереджені та мотивовані рішення, визначати інтереси і мотиви поведінки інших осіб, примірювати сторони з протилежними інтересами, рухатися до спільної мети. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності), працювати в команді, розробляти та управляти проектами. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). Здатність застосовувати знання у стандартних та окремих нестандартних ситуаціях.

Фахові компетентності. Здатність формулювати професійні задачі в сфері економіки та права, розв'язувати їх, обираючи належні напрями і відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси. Здатність до

логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Знання засад і доктрин права, а також змісту правових інститутів фундаментальних галузей права. Навички реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права. Уміння застосовувати знання у практичній діяльності при моделюванні правових позицій.

Здатність оцінювати виконувані роботи, забезпечувати їх якість та мотивувати персонал організації. Навички консультування з правових питань. Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, формувати обґрунтовані рішення. Здатність оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень. Обирати та використовувати сучасний інструментарій менеджменту. Здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем.

Здатність формувати та демонструвати лідерські якості та поведінкові навички. Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління, у т.ч. для адаптування до нових ситуацій. Здатність застосовувати теоретико-методичні та організаційно-економічні підходи щодо процесу розробки, прийняття й реалізації управлінських рішень в умовах невизначеності, виникнення та просування інновацій [8].

3.3. Педагогічні та матеріально-технічні умови організації процесу професійно-практичного навчання

Таким чином, успішність розвитку професійної компетентності майбутнього випускника ОП «Економіка, управління та право» залежить від наступного комплексу педагогічних умов:

- забезпечення випереджаючого рівня освіти студентів по відношенню до поточних проблем економічної діяльності в сфері освіти;
- створення інформаційно-освітнього середовища, що може забезпечувати особистісні виміри процесу професійного становлення;

- збагачення міжпредметної взаємодії економічних дисциплін;
- використання розвиваючого потенціалу інтерактивних технологій навчання;
- занурення студентів в квазіпрофесійну економічну діяльність.

Для студентів спеціальності 051 «Економіка» якісна практична підготовка є запорукою подальшої успішної кар'єри. Крім того, що сучасні економісти повинні мати високі управлінські якості, вони, в першу чергу, повинні бути аналітиками-практиками. Затребувані економісти повинні «відчувати цифри», швидко орієнтуватися в конкурентному середовищі і робити достовірні фінансові та ринкові прогнози. Для того, щоб всі ці компетенції були сформовані у економістів на вищому рівні - в процесі їх практичного навчання застосовуються провідні та інноваційні методи практичної підготовки.

Істотною стороною вищої економічної освіти, націленої на формування професійної компетентності майбутнього економіста як результату освіти, є формування стратегій неперервної освіти, що розглядається в контексті всього життя. Цей факт обумовлює особливу актуальність досліджень, в яких практична підготовка майбутніх економістів розглядається як створення універсальної основи для розуміння соціально-економічної дійсності, самоосвіти і професійного саморозвитку.

Основою підготовки фахівців, якими цікавляться роботодавці і пропонують високу зарплату, є формування професійних компетенцій і практичний умінь широкого спектру, на стику міжпредметної фахової підготовки.

Практична підготовка створює умови для збагачення життєвим досвідом, розширення соціальних контактів студента, формування навичок самоуправління. Спілкуючись у колективі з фахівцями, беручи участь у вирішенні виробничих проблем, студент проявляє, розвиває та закріплює спеціальні вміння і цінні моральні якості. Отже, процес організації професійної підготовки майбутніх фахівців є засобом розвитку їх професійної компетентності.

Можна констатувати, що існує наявність суперечностей між вимогами, які суспільство висуває до рівня професійної компетентності майбутнього фахівця, основним критерієм якого виступає практична підготовка, і реальним станом підготовки майбутнього фахівця.

Сучасні роботодавці особливу увагу приділяють готовності молодого фахівця впроваджувати і постійно вдосконалювати економічну ефективність господарської діяльності; формувати якісні правові та фінансові відносини з банками, податковими органами; визначати пріоритетні завдання і мобілізувати працівників на її виконання; забезпечувати ефективність функціонування підприємства в умовах жорсткої конкуренції.

Однак, саме практична підготовка є найбільшою проблемою в загальному процесі підготовки кваліфікованого фахівця з економіки, управління та права.

У закладах вищої освіти склалася традиційна модель підготовки випускника до професійної діяльності, згідно з якою навчання майбутнього фахівця - це загальна і професійна та практична підготовка. Проблема оптимального співвідношення теоретико-академічного і професійно-практичного навчання залишається однією з центральних проблем підготовки майбутніх економістів.

Важливою умовою практичної підготовки студентів є формування у них професійного мислення. Адже невміння студента приймати самостійні рішення в нестандартних умовах, висловлювати незалежні в тих чи інших ситуаціях думки, толерантно доводити їх, прогнозувати результати взаємодії з клієнтом є серйозною проблемою в справі підготовки кваліфікованих кадрів. Нові стратегічні підходи і тактичні засоби формування професійного мислення студентів повинні знайти своє місце в фаховій підготовці.

Саме в процесі проходження виробничої практики студенти безпосередньо засвоюють визначену систему норм, правил, соціальних ролей та цінностей, які в подальшому допоможуть їм реалізуватись в якості компетентних спеціалістів у своїй сфері діяльності. Організована в реальних умовах практика, характеризується великою кількістю функціональних

обов'язків, різних відносин (з клієнтом, менеджером, контрагентами та ін.). Практика для багатьох студентів створює умови для самоперевірки підготовленості та компетентності до професійної діяльності, визначення рівня професійної спрямованості.

Але, цілком очевидно, що рівень матеріально-технічної бази практики повинен відповідати світовим стандартам, щоб майбутні фахівці мали можливість якісно опанувати економічні знання та навички. Однак ситуація, що склалася з базами практик для підготовки фахівців з економіки, неоднозначна:

- державні підприємства, на яких можна було б організувати багатопрофільне проходження практики, відсутні. Приватні фірми, мають невеликий штат працівників та більшість не мають в штаті економістів. Крім того, для менеджера фірми сьогоднішній студент - це потенційний конкурент, тому чим краще ти його навчиш зараз, тим більшу конкуренцію він складе тобі потім. Звідси і та поверховість у практичній підготовці, відсутність доступу до документації;

- підприємства, які запропонували студенти для проходження практики (за місцем проживання батьків), на початковому етапі обіцяють всебічне включення практиканта в виробничий процес, але без належного методичного контролю від вузу вони просто підписують необхідні документи;

- економічне стажування студентів за кордоном фактично зводиться до фізичної праці при повній відсутності методичного забезпечення та контролю від вузу.

Таким чином, найбільш оптимальним для поліпшення практичної підготовки фахівців з економіки є вдосконалення баз практик. Для подолання суперечності між новими технологіями та існуючою базою треба посилити співпрацю з іншими науковими установами, організаціями, що здійснюють впровадження цих технологій і зацікавлені в підготовці кваліфікованих кадрів [9].

Крім того, особливу увагу необхідно приділяти розробці навчально-методичного комплексу і наскрізної програми практичної підготовки.

Необхідно подбати про забезпечення тісного зв'язку теоретичної і практичної підготовки, збільшення терміну практичного навчання, забезпечення керівництвом практик досвідченими викладачами. Недосконалість навчальних планів, програм практики породжує проблеми в підготовці майбутніх фахівців. Таким чином, ефективне вирішення проблем практичної підготовки студентів ОП «ЕУП» вимагає оновлених підходів до використання методичних форм, засобів і видів практичного навчання.

Література:

1. Ринок праці: оцінка та прогноз зайнятості українців у 2020 році. – Режим доступу: <https://ua.news.ua/rynok-truda-otsenka-y-prognoz-zanyatosty-ukrayntsev-v-2020-godu/>
2. Прогноз ринку праці до 2030 року: зростання зайнятості в освітній сфері буде обмеженим. – Режим доступу : <https://pon.org.ua/novyny/7018-prognoz-rinku-prac-do-2030-roku-zrostannya-zaynyatost-v-osvtny-sfer-bude-obmezhenim.html>
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. №1556-VII (із зм. та доп.) – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Мокін Б. І. Формування професійної компетентності студентів в умовах професійно-практичної підготовки [Текст] / Б. І. Мокін, В. М. Мізерний, О. М. Мензул // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 5. – С. 199-203.
5. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, Ухвалені на Міністерській конференції 14-15 травня 2015 року. – 22 с. – Режим доступу: https://enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf
6. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти Затв. Наказом МОНУ від «01» червня 2017 № 600 – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>

7. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність: 051 «Економіка». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 13.11.2018 р. № 1244 – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/051-ekonomika-bakalavr.pdf>

8. Положення про освітню програму ХНПУ імені Г.С. Сковороди – Режим доступу: <http://smc.hnpu.edu.ua/files/Polozhennya/2Pologenia.pdf>

9. Щука Г.П. Організація практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної індустрії. – Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – №16 (203). – С.117-125. – Режим доступу : https://tourlib.net/statti_ukr/schuka3.htm

РОЗДІЛ 4. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДНОСТІ ЦІЛЕЙ І РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗАПИТАМ РИНКУ ПРАЦІ

4.1. Ключові фактори і результати якісної освіти

Сучасний ринок праці ставить перед закладами вищої освіти нові завдання, пов'язані перш за все зі стратегічним забезпеченням якості підготовки кадрів. Більшість організацій не може собі дозволити наймати молодих дипломованих кадрів, оскільки, на думку роботодавців, рівень їх підготовки є обмеженим однією спеціалізацією та орієнтований здебільше на теоретичну підготовку. Тому одним із пріоритетних завдань освітніх установ стає розробка та реалізація програм, після яких випускники можуть приступити до роботи у різних галузях економіки, виконуючі різноманітні професійні обов'язки. Так, у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів розроблено освітні програми «Економіка, управління та право», які дозволяють отримати системні знання в галузі економіки і права та набути навичок їх трансформації в ефективні управлінські рішення з використанням аналітичних методів і цифрових технологій. Саме такі компетенції є затребуваними на сучасному ринку праці.

Здобувачі вищої освіти бакалаврського рівня після опанування цієї програми зможуть демонструвати наступні результати навчання.

Асоціювати себе як члена громадянського суспільства, наукової спільноти, визнавати верховенство права, зокрема у професійній діяльності, розуміти і вміти користуватися власними правами і свободами, виявляти повагу до прав і свобод інших осіб, зокрема, членів колективу. Цей результат навчання формується у процесі постійного дотримання в освітньо-науковій діяльності

студентів правил академічної доброчесності, підтримці ініціатив молоді з боку професорсько-викладацького складу, створення умов самовираження здобувачів та відстоювання їх прав через діяльність студентського самоврядування, і зокрема Спілки студентів і молоді університету. Кожен студент ХНПУ імені Г. С. Сковороди має можливість відвідувати різноманітні гуртки, об'єднання, клуби за інтересами; брати участь у співробітництві з іншими закладами вищої освіти та молодіжними організаціями; долучатися до проведення статистичних досліджень та ін., що сприяє формуванню активної громадянської позиції молоді.

Відтворювати моральні, культурні, наукові цінності, примножувати досягнення суспільства в соціально-економічній сфері, пропагувати ведення здорового способу життя та визначати роль особистих якостей фахівця. Враховуючи загальні тенденції автоматизації та комп'ютеризації більшості сфер економіки, дослідники визначають у споживачів зростання попиту на емпатію з боку працівників, бо чуттєве ставлення до оточуючих може надати тільки людина. Внаслідок цього, можна припустити, що певні професії з галузі економіки, управління та права будуть затребуваними і в майбутньому [4].

Знати та використовувати професійну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки, управління та норм фундаментальних галузей права. Сьогодні на ринку праці більше довіри викликає фахівець, який висловлює свою позицію за допомогою грамотної мови, використовує сучасну професійну термінологію. Особливістю національної економічної лексики є використання значної кількості термінів іншомовного походження, поява нових слів, що розкривають новації у соціально-економічному житті суспільства, наприклад, шрінкфляція, шерінг, бенчмаркінг, хедхантер та ін. Особливістю застосування професійної термінології з галузей права є постійне оновлення законодавчої бази при дотриманні принципів єдності, загальновизнаності та стабільності термінів.

Розуміти принципи економічної науки, особливості функціонування економічних систем, їх правові та управлінські аспекти. Серед загальних принципів відзначимо принцип пізнаваності світу, принцип розвитку, принцип практичної здійснимості, принцип детермінізму, принцип простоти («економії мислення») та ін. Безпосередньо в основі розвитку економіки лежать принципи обмеженості ресурсів, раціоналізму, альтернативності вибору, примноження граничних величин, вагомості стимулювання, рівноважного аналізу та ін.

Застосовувати аналітичний та методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень різними економічними та юридичними агентами (індивідуумами, домогосподарствами, підприємствами та органами державної влади). Бакалавр чи магістр, що опанував освітню програму «Економіка, управління і право», може бути як представником домогосподарств (як споживач товарів та послуг, найманий працівник, як отримувач державних трансфертних платежів й т.і.), так і підприємств (як приватний підприємець чи власник певних ресурсів) та представником (держслужбовцем, менеджером) органів влади. При цьому опановані у ході навчання компетентності дозволять йому ефективно виконувати свої обов'язки, приймати конструктивні та креативні рішення щодо власної діяльності.

Використовувати професійну аргументацію для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у сфері економічної, управлінської й правової діяльності. При цьому можна використовувати різні прийоми пояснення. Перш за все слід звернути увагу на використання прийому «нарощування» поняття, поглиблення його змістовного компонента. Також можна скористатися прийомом «відштовхування» від відомих понять і дій. Безумовно, будь-яке визначення завжди неповне, тому що дійсність багатогранна, і якісні зміни, що відбуваються в реальному житті, приводять до перегляду та доповненню поглядів і теоретичних положень. При

прийомі «зіставлення» одне й те саме явище можна проаналізувати в різних умовах, на різних етапах розвитку суспільства.

Пояснювати моделі соціально-економічних явищ з погляду фундаментальних принципів і знань на основі розуміння основних напрямів розвитку економічної науки. Кваліфікований економіст має власний погляд на тенденції і структуру розвитку економіки своєї країни і світу, розуміє події та ситуації, що відбуваються в сучасній економіці, а також їх зв'язок із тенденціями, які відбуваються в суспільстві. Ще він може представити найбільш перспективні напрямки розвитку економіки своєї країни і можливості економічного розвитку підприємства або всієї галузі.

Застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач. Ці вміння та навички у здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівня формуються як під час вивчення відповідних математичних дисциплін, так і в процесі залучення інтерактивних методів навчання при опануванні дисциплін професійного спрямування (ділові ігри, брейн-ринг, кейс-метод, «карусель», «мозаїка» й ін.).

Усвідомлювати основні особливості сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави. Цей результат навчання формується у процесі активної участі здобувачів освітньої програми «Економіка, управління і право» у круглих столах, наукових конференціях (зокрема, кафедрою економічної теорії, фінансів і обліку щорічно до дня науки проводиться Міжвузівська студентська наукова конференція «Тendenції та перспективи розвитку економіки ХХІ століття очима молоді») та засіданнях наукових гуртків факультету.

Проводити аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, визначати функціональні сфери, розраховувати відповідні показники, які характеризують результативність їхньої діяльності. Вміти аналізувати процеси

державного та ринкового регулювання соціально-економічних і трудових відносин. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання соціально-економічних даних, збирати та аналізувати необхідну інформацію, розраховувати економічні та соціальні показники. Ці результати навчання формуються не тільки під час навчальної роботи здобувачів, а й у процесі проходження ними виробничої практики на підприємствах та організаціях. Практика передбачає ознайомлення студентів зі станом організації роботи підприємства, ознайомлення з економіко-організаційними та правовими формами різних підприємств (організацій), вивчення порядку їх заснування, реєстрації; вивчення основних документів, на яких ґрунтується діяльність підприємства, розгляд організаційної структури, функціональної галузі діяльності підприємства; дослідження взаємозв'язків підприємства з іншими суб'єктами економічної діяльності (фірмами-постачальниками, споживачами, банківськими установами, фіскальною службою, органами державного управління тощо), здійснення аналізу основних показників господарсько-фінансової діяльності підприємства (організації) за останні роки та розробку обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення окремих аспектів його діяльності на майбутнє, складання звітної документації з роботи підприємства. Тим студентам, які позитивно проявили себе під час практики, роботодавці можуть запропонувати пройти стажування щодо подальшого працевлаштування на підприємстві.

Демонструвати базові навички креативного та критичного мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні. Такі навички у здобувачів формуються у процесі навчання у формі дискусій, брейнстормінгу («мозкового штурму»), «чорного ящика», аналізу колізій, «дерева рішень», діагностики ситуації, проблемно-пошукового методу та інших інтерактивних методів.

Саме вони сприяють:

інтенсифікації процесу розуміння, засвоєння і творчого застосування знань при вирішенні практичних завдань за рахунок більш активного включення студентів в процес отримання і безпосереднього використання знань;

підвищують мотивацію і залучають учасників у вирішення обговорюваних проблем, що дає емоційний поштовх до подальшої пошукової активності учасників, спонукає їх до конкретних дій;

забезпечують не тільки приріст знань, умінь, навичок, способів діяльності і комунікації, а й розкривають нові можливості здобувачів, що є необхідною умовою для становлення та вдосконалення компетентностей через включення учасників освітнього процесу в осмислене переживання індивідуальної та колективної діяльності для накопичення досвіду, усвідомлення і прийняття цінностей, навіть зміни навколишньої дійсності, оскільки інтерактивні методи навчання є імітацією певних видів реальної діяльності.

Вміти використовувати дані, надавати аргументацію, критично оцінювати логіку та формувати висновки до наукових та аналітичних текстів з економіки, управління та права. На сьогодні, більшість інформації, якою користується бізнес аналітик або державний управлінець, є статистичні дані та дослідження певних компаній. Проте треба звертати увагу на валідність представленої інформації, на довіру до джерел її надання. У разі розбіжностей конкретних показників вміти пояснити це або проаналізувати способи розрахунку наведених показників. Стосовно досліджень з менеджменту та права доцільно враховувати особливості соціально-економічних і культурних умов суспільства, форм власності економічних суб'єктів та законодавчої бази певної країни.

Виконувати міждисциплінарний аналіз соціально-економічних явищ і проблем в одній або декількох професійних сферах з урахуванням ризиків та можливих соціально-економічних наслідків. Серед основних ризиків можна відзначити майновий (зловживання у матеріальній сфері, втрата корисності

об'єктів майна, неефективне використання майна), кадровий (плинність кадрів, низький рівень професійної компетенції, наявність професійних захворювань), корпоративного управління (втрата інвестиційної привабливості, неефективний менеджмент), інноваційний (неефективність інноваційної діяльності, відсутність інвестора), комерційний (відсутність попиту, завищення витрат, втрата доходів, втрати конкурентоздатності продукції, наявність недобросовісної конкуренції, неефективність використання кредитних коштів), фінансовий (недобросовісність контрагентів та низька договірна культура, падіння платоспроможності, відволікання оборотних коштів із сфери обігу, використання ризикованих схем оподаткування, ймовірність банкрутства), а також ризики, пов'язані зі змінами фіскальної та монетарної політики держави.

Використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність. Організуючи і реалізуючи власну підприємницьку діяльність або вступаючи у трудові відносини із роботодавцем, фахівці з економіки, управління чи права повинні завжди дотримуватися легальних дій, уникати тінізації операцій, знати і вміти відстояти власні права та обов'язково спиратися на закони власної країни і держав-партнерів.

Використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення соціально-економічних завдань та правових питань, підготовки та представлення аналітичних звітів. Сприятиме реалізації цих вмінь та навичок глибока комп'ютерно-смартфонна грамотність, наявність якої на теперішній час є необхідним при працевлаштуванні.

Оволодіти навичками усної та письмової професійної комунікації державною та іноземною мовами. Сьогодні більшість роботодавців серед обов'язкових умов прийняття на роботу визначають знання англійської мови на рівні мінімум *intermediate*, а також вітають знання ще другої іноземної мови. Також вільне володіння іноземною мовою стане в нагоді при працевлаштуванні за кордоном. Так, за даними Державної служби статистики, у I кварталі 2020 р.

офіційно приватними агентствами зайнятості за кордоном було працевлаштовано 20,9 тис. осіб (56% від усіх українців, що знайшли роботу). При цьому основними країнами, що потребували українських робітників, були Кіпр (20,3%), Польща (19,1%), Німеччина (9,3%), Велика Британія (7%) та Греція (6,8%) [3]. Тому, окрім англійської мови, студентам не завадить опанувати польську, німецьку чи грецьку мови. Це вони можуть зробити вже на другому курсі навчання, обравши відповідні дисципліни, наприклад, польську мову, у ході вивчення якої можна не тільки отримати мовленнєві навички, а й дізнатися про особливості польської культури.

Вміти абстрактно мислити, застосовувати аналіз та синтез для виявлення ключових характеристик економічних систем різного рівня, а також особливостей поведінки їх суб'єктів. Однією з умов розвитку економічної системи є забезпечення відтворення людини як економічного суб'єкта, формування та розвиток її трудового потенціалу, підвищення рівня життя населення, її освітнього та культурного рівня. На сьогодні це є вкрай актуальним, оскільки рівень життя українців в останні роки суттєво зменшився (2660 дол. США у 2019 р. проти, наприклад, 3800 дол. США у 2013 р.) [5], і необхідною є розробка та запровадження ефективних заходів із підвищення обсягів національного виробництва, зайнятості населення, тому у фахівців, які орієнтуються у проблемах макроекономічного розвитку країни, можуть запропонувати конкретні заходи та проекти покращення рівня й якості життя населення, удосконалення механізмів формування людського капіталу більше шансів працевлаштуватися у сфері державного управління.

Надавати консультації щодо економічного аналізу на мікро та макрорівнях, удосконалення системи управління, можливих способів захисту прав та інтересів економічних суб'єктів у різних ситуаціях. При підготовці фахівців за освітньою програмою «Економіка, управління і право» широко використовуються тренінги, які сприяють таким результатам навчання. Тренінг в навчальному процесі спрямований на розвиток особистості майбутнього

професіонала, на формування елементів його майбутньої професійної діяльності. У ході тренінгових занять студенти мають можливість зрозуміти причини успіху одних та невдачі інших при прийнятті на роботу, у кар'єрному зростанні, в управлінні, при викладанні економічних категорій та процесів й ін. Особливостями тренінгових занять є усвідомлення нового сприйняття та зміни ставлення і поведінки, навчання учасників на власному досвіді, інтерактивність, максимальна наближеність до реальності, повна свобода та рівноправ'я учасників тренінгу та ін. [1, С.110, 112-113].

Демонструвати гнучкість та адаптивність у нових ситуаціях, у роботі із новими об'єктами та у невизначених умовах. Опитування, яке проводилося серед роботодавців, показало, що основними навичками, які цінуються та визнаються ними у здобувачів певних вакансій є комплексне вирішення проблем, критичне мислення, креативність, уміння управляти людьми, взаємодія із оточуючими, емоційний інтелект, власна оцінка і прийняття рішень, клієнтоорієнтованість, уміння вести переговори та гнучкість розуму [4].

Показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне, креативне, самокритичне мислення, вміти розкрити особистісні якості. При наймі роботодавці звертають все більше уваги на особистісні якості та досягнення студента за межами закладу освіти. В яких компаніях він стажувався, як виявляв себе в суспільному житті, займався чи ні волонтерством. Наявність цих пунктів в резюме позитивно впливає на розмір окладу і на просування кар'єрними сходами.

Демонструвати здатність діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних принципів, цінувати та поважати культурне різноманіття, індивідуальні відмінності людей. Навчання за освітньою програмою «Економіка, управління і право» передбачає залучення як українських здобувачів, так і іноземців, зокрема із Туркменістану та Китаю, університетом підтримується організація освітнього процесу людей із обмеженими

можливостями. Під час навчального процесу студенти-іноземці розкривають особливості економічних систем та законодавчої бази своїх країн, проводять порівняння з економікою України, визначають соціально-культурні переваги своїх держав, формуючи тим самим толерантне ставлення одногрупників до різних народів.

Визначати та планувати можливості особистого професійного розвитку. Випускники програми зможуть працювати: фахівцями з економіки, управління, аналітики, управління проектами, економічного розвитку, економіко-правових аспектів діяльності організацій; керівниками економічних і аналітичних служб підприємств малого, середнього, великого бізнесу, державних підприємств і корпорацій, органів державної влади та управління, вчителями економіки й ін.

4.2. Сучасні пріоритети успішної взаємодії випускника ЗВО та роботодавця

Нові потреби ринку праці змінюють і підходи до освіти. На зміну звичним методам навчання приходять нові технології, а це, в свою чергу, теж формує попит на нових фахівців. Віртуальна реальність стає важливою частиною освітнього контенту. Розробники онлайн-додатків, вчителі, які зможуть працювати з віртуальною реальністю, менеджери краудфандингових і краудінвестингових платформ користуватимуться все більшим попитом на ринку.

Серед основних тенденцій взаємодії роботодавця із випускником ЗВО можна відзначити [2]:

– бренд освітньої установи все менше має значення, в очах працедавця усі рівні, навіть випускники відомих університетів. Ця тенденція більш яскраво проявляється при попиті на економічні спеціальності, де роботодавці оцінюють саме здібності потенційних працівників. Проте, на думку більшості HR-менеджерів, саме в сфері економіки і фінансів особливо відчувається прірва

між очікуваннями компанії-наймача і рівнем підготовки студентів. Для маркетологів, PR-фахівців і менеджерів назва ЗВО в дипломі як і раніше має значення, роботодавці звертають увагу на бренд. Але відчутну фору випускникам, наприклад, Могилянки в порівнянні зі студентами інших навчальних закладів вже мало хто дає;

- високі бали у дипломі – це добре, але не більше чим привід познайомитися ближче, щоб дізнатися про самостійно отримані знання, про реально отриманий досвід роботи. Значно більшим є попит на кандидатів, які продовжують займатися самонавчанням, які знайшли можливість реалізувати кілька практичних ідей під час навчання (не обов'язково в комерційному секторі);

- обов'язковість знання хоча б однієї іноземної мови на рівні мінімум intermediate та глибока комп'ютерно-смартфонна грамотність;

- у першу чергу роботодавці звертають увагу на студентів, які отримували додаткові навички за межами ЗВО (курси, тренінги, соціальна активність) та встигли вже попрацювати;

- випускники університетів які не мають досвіду роботи, зазвичай отримують заробітну плату на 30-40 % менше, ніж у середньому на ринку за таку ж саме позицію, але з досвідом роботи;

- студентів із досвідом роботи 1-2 роки і портфолію готових проектів беруть на зарплату, яка на 15-20% вище, ніж у здобувачів без досягнень;

- студентів з досвідом міжнародних стажувань за своєю спеціальністю заберуть на заробітну плату, яка на 30-50% вище, ніж у здобувачів без такого багажу;

- крупні компанії готові навчати студентів без досвіду роботи та дають амбіціозним новачкам шанс піднятися кар'єрними сходами.

Отже, для підготовки конкурентоздатного фахівця з економіки і управління у ХНПУ імені Г. С. Сковороди постійно удосконалюється зміст професійного навчання, а саме:

- створюється така модель освіти, яка розвивається під впливом запитів ринку праці; при побудові навчального матеріалу дотримано критеріїв розвитку пізнавальної діяльності здобувачів і самостійного моделювання ними економічних процесів, застосування інтерактивних та інтеграційних (офлайн/онлайн) форм і методів навчання;

- поглиблюється соціалізація випускників; підвищуються можливості здобувачів для участі в соціальному і культурному житті підприємств і організацій – потенційних місць працевлаштування;

- удосконалюється навчальний процес шляхом включення в нього зустрічей з потенційними роботодавцями;

- підтримується можливість подальшого стажування (або ж і працевлаштування) на підприємстві роботодавця;

- підвищується захищеність молодих фахівців і зміцнюються їх конкурентні позиції за рахунок адаптивності підготовки до потреб економічної системи регіону;

- через рішення професійних завдань наближується навчання студентів до вимог сучасного рівня соціально-економічних відносин господарюючих суб'єктів;

- формуються висококваліфіковані фахівці, що мають активну життєву і професійну позицію, здатні до подальшого професійного вдосконалення і розвитку кар'єри після працевлаштування.

Інтерес до конкретної професійної сфери, накопичений багаж з певних вмінь та навичок укупі з прагненням постійного самовдосконалення, розуміння трендів, існуючих на ринку праці є запорукою успішного розвитку кар'єри сьогодні. Головне – усвідомлено підходити до вибору професії та не боятися постійно навчатися новому.

Література:

1. Інноваційні методи викладання економічних дисциплін та їх використання в процесі підготовки бакалаврів і магістрів з економіки. Навчально-методичний посібник для студентів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 051 «Економіка» (Економічна теорія). – Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2019. - 162 с.
2. Могилевич Д. Зарплатний рейтинг ЗВО– 2020 // Електронний журнал «Гроші», від 4.03.2020р. URL: <https://dengi.ua/magazine/5-tabletok-ot-global-nogo-krizisa/1823021-zarplatnyj-rejting-vuzov>.
3. Працевлаштування громадян приватними агентствами зайнятості у І-му кварталі 2020 р.// Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69>
4. Робота 2020: як вижити на ринку праці в епоху роботів. URL: <https://thepoint.rabota.ua/robota-2020-yak-vyzhyty-na-rynku-pratsi-v-epohu-robotiv/>
5. Статистичні дані Світового банку щодо економічного розвитку України. URL: <https://data.worldbank.org/country/UA?locale=uk>

РОЗДІЛ 5. ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ, ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ТА МЕХАНІЗМУ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ПІДТРИМКИ

5.1. Системна модель сучасної економічної освіти

Дискусія щодо непристосованості сьогоденної освіти до вимог часу триває надалі. Найчастішим закидом у бік освіти є той, який стосується пасивності: студент/слухач (незалежно від віку) повинен сприймати знання у формі, поданій йому лектором, і в такий самий спосіб повинен їх відтворити під час іспиту. Звідси, і домінування традиційного способу переказування знань методами, які подають знання, лекціями. На сьогодні інноваційна діяльність викладачів стає основним напрямом реалізації модернізаційних реформ в освіті й одним із суттєвих напрямів переходу до моделі інноваційного розвитку України в цілому.

Головна проблема реформування сучасної освіти: озброєння студентів вміннями і навичками саморозвитку особистості, яке вирішується шляхом впровадження інноваційних технологій організації освітнього процесу.

Необхідно зробити так, щоб випускники закладів вищої освіти були конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці, які мають сучасні знання, вміють вирішувати комплексні завдання, можуть створювати висококласні та інноваційні інтелектуальні продукти.

Особливості змісту професійно-економічної освіти обумовлюються вимогами до її кінцевого результату – формування гармонійної, різнобічно розвиненої особистості, для якої професійні знання, вміння, навички і їх постійне оновлення становлять основу самореалізації в економічній сфері суспільства [1, с.4-5]. Отже, постає завдання педагогіки вищої школи на передбачену якість економічної підготовки спеціалістів ще до їхнього випуску з вищого навчального закладу. Виявлення проблем навчання економічних

дисциплін у процесі отримання вищої економічної освіти на цьому шляху є обґрунтованим і актуальним.

Формування економічних знань реалізується через поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів навчання. Причому пізнавальні компоненти створюють не тільки систему фінансових, технологічних, технічних, економічних і правових знань, а й визначають внутрішню культуру молоді, формують її готовність до свідомої гармонізації стосунків «Людина – суспільство – природа – економіка». До теоретичних компонентів навчання належить світогляд і вміння творчо мислити, які створюють підґрунтя економічно доцільних і водночас соціально відповідальних рішень, дослідницьких навичок; практичних умінь [1, с.5].

Практичні компоненти економічно освіченої людини становлять мотивації та вміння постійно підвищувати компетентність і практично використовувати нові знання для вдосконалення та розвитку технічного, технологічного, фінансового, соціально-економічного, правового та іншого забезпечення організаційно-економічних і управлінських процесів; розвивати особистісний і колективний потенціал економічної діяльності на засадах соціального партнерства і соціальної відповідальності [1, с.5].

5.2. Принципи й реалізація інтерактивного навчання в ХНПУ імені Г.С. Сковороди за економічним профілем

Актуальним залишається питання, як викладати і навчати, як вчити і вчитися, щоб зробити ефективним процес навчання? Форми взаємодії викладача і студентів у навчально-виховному процесі ґрунтуються на трьох групах методів: пасивного, активного та інтерактивного навчання. Методи активного та інтерактивного навчання мають між собою багато спільних рис, але методи інтерактивного навчання можна розглядати як найбільш сучасну форму активних методів навчання.

Поєднання інтерактивних педагогічних технологій з традиційними дає змогу перейти від дисциплінарної моделі навчання до системної, організувати творчу професійно спрямовану діяльність студентів, особистісно орієнтувати процес навчання у вищому навчальному закладі. Інтерактивні методи не можуть бути «мистецтвом заради мистецтва» – вони повинні чітко реалізувати ціль заняття, повинні попросту підвести до очікуваних результатів. З іншого боку, сама суть інтерактивності вводить елемент непередбачуваності. Отже, результат є з одного боку ефектом підготовки зі сторони ведучого (тренера), а з іншого – наслідком цілої гами реакцій, які виникають під час заняття. Навчальна група не є лише сумою індивідуумів, для яких ведучий проводить заняття – завдяки цим методам група створює нову творчу освітню якість.

Інтерактивні методи – це дорога – напевне, краща, ніж інші – для досягнення цілі. Проте це лише методи, потрібно ще докласти немало зусиль, щоби в ці методи ввести зміст. Інтерактивні методи дуже захоплюючі, їх учасники, як правило, чудово себе почувають під час їх проведення і дуже, зокрема при перших зустрічах, їх хвалять. Це веде за собою спокусу визнання інтерактивного методу за самоціль. Учасники задоволені, добре почуваються – завдання виконано! Тим часом методи потрібно ще поєднати зі змістом, потрібно мати повне усвідомлення того, яку користь матимуть учасники та її реалізувати. До занять із застосуванням інтерактивних методів потрібно значно більше готуватись, ніж до традиційної лекції. Вони несуть із собою стільки несподіванок!

Основними принципами інтерактивного навчання є креативність, засвоєння знань у системі, нетрадиційні форми занять, використання наочності. Метою сучасного заняття стає вже не нагромадження знань, а пошукова діяльність, спрямована на формування умінь та навичок щодо орієнтації в інформаційному просторі.

Викладач інноваційної орієнтації – це особистість, здатна брати на себе відповідальність, вчасно враховувати ситуацію соціальних змін і є найбільш перспективним соціальним типом педагога. Як викладач-дослідник, він

спрямований на науково-обґрунтовану організацію навчально-виховного процесу з прогностичним спрямуванням, має адекватні ціннісні орієнтації, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну самосвідомість, готовність до сприйняття нової інформації, високий рівень самоактуалізації, володіє мистецтвом рефлексії.

Використання інтерактивних технологій сприяє інтелектуальному і творчому зростанню не тільки студента, але й викладача. Дає можливість бути в курсі сучасних тенденцій розвитку педагогічної думки, допомагає швидко і адекватно реагувати на зміни в освіті, робить можливим застосування сучасних способів інтерпретації та систематизації інформації при вивченні тем курсу. Однак висока інформаційна ємкість, легкість і переконливість образного сприйняття, домінування продуктивних можливостей над репродуктивними – це ті позитивні сторони, які приваблюють нас, викладачів, у використанні інтерактивних технологій в освітньому процесі [3, с.3].

Інтерактивне навчання змінює звичні форми навчання на діалогові, ґрунтовані на взаємодії та взаєморозумінні. Використання прийомів інтерактивного навчання в практиці та досвіді роботи з різними за рівнем розвитку студентами переконують у тому, що ці форми при їх систематичному застосуванні дійсно дозволяють кожному учню відчувати себе в «контексті» спільної роботи, формують комунікативну готовність до спілкування в малій групі на заняттях з економічних дисциплін, сприяють розвитку особистісної рефлексії, діють на становлення активної позиції в навчальній діяльності. Проблеми та навчальні завдання в інтерактивних формах роботи найчастіше студенти вирішують не самостійно, а в процесі спільного обговорення в малих групах. Тому можна сказати не тільки про індивідуальний вплив інтерактивних форм навчання на студента, але й про їх вплив на всю групу.

Активне навчання має навчити співпраці, тому воно і є інтерактивним. Є багато мотивів інтерактивності. На першому плані знаходяться переконання, що знання та досвід кожного учасника процесу навчання надзвичайно цінні. Напевно, найбільші знання має викладач, який веде заняття, експерт в даній

галузі. Але свій досвід, свої знання, врешті-решт свій спосіб спостереження за світом, участі в цьому вносить кожен учасник навчального процесу. Саме спосіб постановки питання, виявлення труднощів у розумінні обговорюваного питання може вказати нові напрямки пошуку для всіх учасників групи. Базування на спільному досвіді всіх учасників вишколу створює шанс багатобарвності, багатосторонності навчання.

Процес реалізації інтерактивного навчання на спеціальності 051 «Економіка» в ХНПУ імені Г.С. Сковороди передбачає наступні варіанти практичного застосування інтерактивного навчання.

На початковому етапі навчального процесу інтерактивне навчання можна використовувати як мотиваційний засіб, в рамках мотиваційних занять або у вигляді мотиваційних ігор. Мета – формування пізнавальної активності за допомогою «занурення» студентів в проблематику дисципліни, прискорення адаптації до навчального процесу ЗВО, навчання навичкам вчення. При цьому бажано використовувати ділові і дидактичні ігри мотиваційного типу, в рамках традиційних форм навчання, мотиваційних за змістом, – ігрових процедур і прийомів.

У процесі навчання використовуються форми, призначені для повідомлення навчальної інформації, формування професійних навичок і умінь, активізації освоєння обміну досвідом.

Метою їх використання, в першу чергу, стає створення умов для емоційно-оцінювального сприйняття студентами професійної діяльності у всьому різноманітті суспільно-громадських зв'язків; подолання міждисциплінарного роз'єднування; вироблення навичок і умінь; проміжного контролю знань.

На завершальному етапі також можливе використання всього комплексу інтерактивного навчання. При цьому переслідуються цілі – закріплення навчального матеріалу, контролю рівня засвоєння знань, додаткового зміцнення міждисциплінарних зв'язків і узагальнення навчального матеріалу, виявлення

розділів і тем, що погано засвоєні. Перевагу на даному етапі традиційно мають дидактичні і ділові ігри, ситуаційні вправи [6, с.166].

Після завершення вивчення дисципліни інтерактивне навчання може використовуватися для контролю засвоєння студентами навчальної програми.

Іншими словами, будь-яке заняття, на будь-яку тему, на будь-якому етапі навчання може бути проведено з використанням елементів або методів інтерактивного навчання. Крім того, методи інтерактивного навчання, по своїй сутності, не відривні від так званих традиційних форм навчання.

У навчальному процесі по спеціальності 051 «Економіка» була розроблена програма використання інтерактивного навчання. Програма передбачала п'ять етапів: підготовчий, теоретичний, практичний, творчий, перетворюючий.

Підготовчий етап реалізувався через адаптацію студентів до умов навчання у ЗВО. Проблема формування активізації навчальної діяльності студентів (в основі якої лежить мотив), довгий час залишалася без належної уваги. Вважалося і дотепер вважається, що студент, який прийшов навчатися у ЗВО, спочатку повинен мати високий рівень мотивації. Це розглядається як аксіома, є у студента мотивація – вчитиметься, немає мотивації – краще його відрахувати, оскільки гарного фахівця з нього все одно не вийде. У випадку, якщо у студента є бажання і здібності, але недостатньо розвинені волевільності, вважається, що його потрібно примусити вчитися або поставити в такі умови, коли йому доведеться або перемогти свою леність, або самому кинути навчання.

5.3. Адаптивні процеси в активній освіті

Як необхідна умова активної навчальної діяльності студентів, як умова їх підготовки до такої діяльності, а, отже, як чинник формування навчальної мотивації, виступає адаптація [6, С.167].

Адаптація студентів складний і багато аспектний процес, в якому розрізняють:

а) навчальну адаптацію – пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу, вироблення навичок самостійності в навчальній і науковій роботі;

б) соціально-психологічну адаптацію – пристосування студентів до навчальної групи, взаємостосунком з нею, вироблення суспільного стилю поведінки.

Інакше кажучи, під адаптацією розуміється здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища, як соціальних, так і фізичних, без відчуття внутрішнього дискомфорту і без конфлікту з нею. При цьому адаптація – це передумова активної діяльності і необхідна умова її ефективності.

На процес адаптації впливають багато чинників, і від того, як пройде цей період, залежить якість його навчання у ВНЗ. Багато хто із студентів зазнають великі труднощі, пов'язані з відсутністю навичок самостійної роботи, вони не вміють конспектувати лекції, працювати з підручниками, знаходити і здобувати знання з першоджерел, аналізувати інформацію великого об'єму, чітко і ясно висловлювати свої думки. Тому, одним з напрямків активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів є надання їм допомоги в придбанні навичок навчання і виробленні індивідуального стилю навчальної діяльності.

З погляду інтерактивного навчання, адаптація виступає етапом введення студентів в соціально-психологічне оточення навчального процесу у ЗВО. Важливо сформувати у студентів цілісну структуру діяльності навчання у взаємозв'язку всіх її компонентів.

5.4. Контактні форми індивідуального та диференційованого навчання

Одним із таких компонентів є ефективна організація консультативної роботи викладача зі студентами. Консультативна робота може включати не лише допомогу в оволодінні знаннями та розвитку самостійного творчого мислення студентів, вона потрібна для того, щоб навчання не зупинялося на

досягнутому рівні, а стимулювало пробудження скритих потенційних можливостей студентів [5]. В умовах перебудови навчального процесу місце й роль консультації істотно змінюється, вона здобуває іншу форму. Практично проблема консультацій вимагає глибокого осмислення, оскільки в методичному плані ця форма організації самостійної роботи студентів представлена й розроблена слабо. Провідним напрямком в індивідуалізації освіти є диференціація допомоги в навчанні, яка полягає не в спрощенні завдань для менш підготовлених студентів, а в обсягах і характері допомоги викладача. Тобто, для менш підготовлених студентів необхідні детальніші роз'яснення та рекомендації щодо виконання завдань, ретельніший контроль їхньої роботи. Для більш підготовлених студентів, викладач повинен створити умови для поглиблення їхніх знань та розвитку творчих здібностей.

Консультація являє собою широкий спектр видів діяльності, у рамках якої консультанти допомагають клієнтам: вирішити проблеми, пов'язані з їхньою професійною діяльністю; стати активніше в досягненні рішення проблем; розвинути професійно значимі якості клієнтів, щоб вони могли вирішувати подібні проблеми в майбутньому [4, с. 27].

Необхідно чітко уявляти, що консультація являє собою процес, який вимагає планування, координування та організації. Це означає, що консультація – це не та діяльність, якою можна займатися з натхнення, коли викладач покладається на імпровізацію або спонтанне вирішення проблеми. Підхід до консультації як до процес-орієнтованої діяльності спонукає викладача планувати й організовувати свої дії.

При всьому своєму загальному значенні, за змістом консультації специфічні для різних форм навчання – денного й заочного. Різноманітні й методи консультивання: питально-відповідальний, розгорнута бесіда, розгорнута бесіда на основі конспектів першоджерел, вирішення завдань і розбір конкретних проблемних ситуацій, просте спілкування, що дозволяє відпрацьовувати навички публічного виступу тощо. Для досягнення більшої ефективності консультацій необхідно дібрати відповідні форми їх проведення:

групові, індивідуальні, із застосуванням технічних засобів та інші.

Групові консультації, як правило, проводяться як настановні перед заліками, іспитами, семінарами, при підготовці до написання курсових і контрольних робіт, при проведенні додаткових занять з іноземними студентами. У процесі групового консультування викладач має визначити проблему, яку намагаються розв'язати студенти, з'ясувати їх очікування від сумісної взаємодії, визначити розмаїття підходів до її розв'язання, надаючи тим самим можливість обирати стратегії розв'язання кожному з тих, хто прагне отримати консультацію [2, с. 115].

Індивідуальні консультації повинні зайняти особливе місце, оскільки вирішують завдання щодо орієнтації на посилення індивідуального контролю за формуванням загальнокультурного образу кожного студента. При правильній організації індивідуальні консультації дозволяють забезпечувати диференційований підхід до студентів, краще допомагати тим, хто відстає у навчанні, стимулювати творчу роботу студентів-відмінників. Активна роль викладача полягає не тільки в допомозі студентам, а й у вмінні правильно співвіднести ступінь складності завдання з можливостями студента. Тільки врахування цих моментів дозволяє підвищити ефективність розумової діяльності студентів [2, с. 116].

Індивідуальна консультація – це не тільки засіб активізації навчального процесу, а й вплив на світогляд і культурний розвиток студента. Це необхідність проведення активної консультації. Викладач, з метою уникнення неефективних затрат часу, повинен консультувати тільки підготовлених до консультації студентів. Студенту необхідно довести, як він повинен бути підготовлений до консультації.

Комплексна консультативна робота у ВЗО допомагає студентам не тільки краще навчатися, а й почувати себе впевненіше. Студенти, які активно співпрацюють з викладачами на консультаціях, можуть не лише краще організувати свою навчальну діяльність, а й своє життя поза межами навчального закладу. Ефективність консультативної роботи викладача

складається з ретельного планування і організації консультацій, методичних рекомендацій, які допомагають правильно організувати цю роботу; певних комунікативних вмінь викладача, які необхідні при формуванні продуктивних відносин між викладачем-консультантом і студентами.

При проведенні консультації дуже важливим є встановлення оптимального педагогічного контакту викладача зі студентами. Для досягнення цієї мети викладачу необхідно користуватися певними комунікативними прийомами та прийомами профілактики і зняття блокувальних комунікативних афектів (комунікативної загальмованості, незручності, скутості, невпевненості у спілкуванні). Для цього викладач на консультації створює атмосферу захищеності: схвалює студентів навіть за спробу відповісти, за сам факт участі в діалозі; схвалює практику звертання студентів за допомогою до викладача або товаришів; заохочує усні відповіді студентів за власною ініціативою [5].

Для налагодження ефективної взаємодії викладача зі студентами на консультаціях допомагають також прийоми надання комунікативної підтримки: надання своєчасної допомоги в підборі адекватної лексики, у правильній побудові висловів; роз'яснення змісту комунікативних норм в конкретній ситуації спілкування; навчання комунікативним прийомам, технікам виступу та спілкування; підкреслено позитивна критика поведінки студента в діалозі з викладачем; демонстрація вербальними і невербальними засобами зацікавленої уваги до студентів, підтримка їх намагання до участі в діалозі з викладачем.

З ціллю сформувати уміння та розвинути навички, які допомагають ефективному спілкуванню викладача зі студентами під час проведення консультації, закріпити уміння моделювання та аналізу ситуацій взаємодії між викладачем та студентом слухачам «Тренінгу з фаху» пропонуються різні інтерактивні методики: рольова гра «Вирішення складних ситуацій взаємодії, які виникають під час проведення консультацій»; дискусія на тему «Формування принципів подолання труднощів і страхів, пов'язаних з консультативною роботою»; робота в малих групах «Прийоми налагодження комунікативного контакту зі студентами під час проведення консультацій»;

моделювання та презентація різних видів консультацій. Під час тренінгу проводиться дискусія щодо необхідності впровадження нових підходів у індивідуально-консультативну роботу викладача вищої школи [5].

Справжня допомога студентові полягає в тому, щоб повідомити деякі способи та прийоми вивчення того або іншого питання, звернути увагу на головну ідейну лінію, принципи побудови аргументів, висновків, узагальнень, систему застосовуваних доказів. Корисно, при цьому, порекомендувати навчально-методичну та довідкову літературу, роз'яснити деякі терміни, поняття. Існує важлива вимога, що пред'являється до вдосконалення методів розкриття змісту того або іншого явища, процесу, а саме: розвиток думки студента та пізнання процесів через виявлення й усунення протиріч, недоліків, недоробок. Цей найважливіший принцип повинен стати основним на консультаціях.

Кваліфіковане проведення консультацій вимагає від викладача істотної перебудови в одержанні глибоких і різнобічних знань, методичної майстерності, великого педагогічного такту, уміння вести довірливу бесіду, створювати атмосферу духовної й інтелектуальної близькості, взаєморозуміння. У ході саме таких бесід найбільш повно проявляється особистість студента, його індивідуальні якості, духовні запити, переконання й інтереси [2, с. 119].

Тому, велика увага повинна приділятися тому, що викладач повинен бути організатором отримання знань студентами. Він повинен уміти дати їм правильний напрям, де як і які знання отримати, як їх показати під час виконання завдань, вирішення модульних робіт, складання іспитів і у практичній роботі. Викладач не повинен бути лектором, який потім вимагає викласти матеріал так, як він його розуміє. Його основне завдання – розгляд під час лекції проблемних питань, а не викладання матеріалу, описаного у підручнику, проведення семінарів і практичних занять у вигляді дискусій, тренінгів, ділових ігор і т.ін. Викладач має приділяти більшу увагу індивідуальній роботі зі студентом та розробки завдань, кейсів для самостійного вивчення необхідного матеріалу. Викладачеві повинні бути

притаманні наступні риси: впевненість у собі, професійна компетентність, активне слухання, інтуїція, демократичність у спілкуванні, доступність, комунікабельність та винахідливість.

Отже, викладачу ЗВО необхідно: розробити методологію організації індивідуально-консультаційної роботи викладача зі студентом і самостійної роботи студента; забезпечити взаємопов'язане регламентоване наповнення всіх частин навчального процесу з перевагою індивідуально-консультаційної роботи викладача зі студентом і самостійної роботи студента; придати новий зміст аудиторній роботі зі студентом (проблемні, оглядові лекції з елементами самостійної роботи студента, тренінги, дискусійні семінари і практичні); впроваджувати та використовувати комп'ютерні та телекомунікаційні технології в консультаційній роботі викладача зі студентом.

Як висновок, зауважимо, що кожен з учасників навчальної групи володіє відмінним стилем навчання – інтерактивні методи дають можливість індивідуального підходу до кожного стилю та кожної особи зокрема, і навіть дозволяють на використання цих відмінностей для збільшення потенціалу всієї групи загалом; традиційні методи навчання звертаються до людей – слухачів, як до осіб, що думають, тоді як людина не лише думає, але й відчуває, діє, приймає рішення. Інтерактивні методи намагаються звернутися до всіх згаданих форм діяльності людини та залучити їх до процесу навчання; навчання означає проведення змін, людина, котра вчиться, повинна в результаті навчання змінити щось в собі. Інтерактивні методи допомагають набувати таких змін та отримати згоду на зміни.

Література:

1. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України – 2004. – № 6. – С.4-5.
2. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / О.В. Малихін, І.Г. Павленко, О.О. Лаврентьева, Г.І. Матукова. – Сімферополь : Дайфі, 2011. – 270 с.

3. Поєднання інноваційних і традиційних технологій навчання української та іноземних мов як чинник забезпечення дієвості знань: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції / Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ. – Х.: РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2017. – 396 с.

4. Уоллес В. Психологическая консультация / В. Уоллес, Д. Холл. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.

5. Федоренко Н. І. Особливості організації консультативної роботи викладача вищого навчального закладу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Vnadped_2015_4_19.pdf

6. Щербіна В.К. Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя економіки: проблеми та можливості їх вирішення засобами інтерактивного навчання // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків : ХДАДМ, 2009. – № 3. – 172 с. – С. 164-168.

РОЗДІЛ 6. ПРОЕКЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИКЛАДАННЯ: ЕКОНОМІКА, УПРАВЛІННЯ, ПРАВО

6.1. Світові стандарти економіко-правової та менеджмент-освіти

Виконання завдань, що постали перед вищою освітою, вимагають пошуку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, розроблення нових методів та організаційних форм взаємодії викладача і студента. Важливим фактором підвищення ефективності навчального процесу є забезпечення внутрішньої мотивації студентів, організація їх самостійної навчальної і наукової діяльності, формування у них навичок самоосвіти та саморегуляції, готовності до постійного поповнення знань, розвитку творчого мислення, позитивного ставлення до навчання та визнання педагогіки співробітництва.

Вирішення поставлених освітніх завдань в нашій країні можливе шляхом вивчення специфіки підготовки фахівців економічного профілю у розвинених зарубіжних країнах. Такий досвід відкриває нові можливості для удосконалення системи професійної освіти в Україні в умовах її адаптації до вимог світового освітнього простору. Значний науковий інтерес становлять прогресивні здобутки країн, що демонструють високий рівень професійної підготовки економістів, відповідно до світових стандартів та мають багатий досвід у навчанні спеціалістів.

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про зростання інтересу науковців до особливостей системи вищої освіти за кордоном, зокрема теоретичних підходів і практичних засобів професійної підготовки майбутніх фахівців, а саме: різні аспекти вищої освіти у США (Н. Войнаровська, Д. Кучеренко, В. Мартинюк, О. Наугольникова); напрями та засоби підготовки управлінців-професіоналів в Україні та за кордоном (О. Дем'янчук, О. Яковенко); особливості підготовки менеджерів у вищих навчальних закладах США (І.Козубовська, В.Палінчак); становлення та розвиток економічної та

фінансової освіти США (Г.Кравчук, О.Шевчук); досвід організації підприємницької освіти в економічно розвинених країнах світу (М.Авшенюк, Л.Дяченко, К. Котун).

Запровадження активних форм, методів та змісту навчання у структуру вищої освіти України буде більш ефективним за умови врахування закордонного досвіду, задля його критичного аналізу, запозичення й творчого впровадження позитивних надбань з організації навчального процесу.

Значний інтерес викликає США як батьківщина цінного історичного педагогічного досвіду та упровадження сучасних інноваційних пошуків і стратегій.

Професійна підготовка майбутніх економістів у вищих навчальних закладах США забезпечується ефективною організацією змісту навчання.

Фінансово-економічна освіта в університетах США має два рівні: бакалавр (Bachelors Degree) і магістр (Master of Finance). Відсутність практичного досвіду не дає можливості випускникам-бакалаврам свідомо визначити, в якій саме галузі вони хочуть працювати. Тому більшість університетів пропонують для бакалаврів універсальні спеціальності: «Бізнес», «Економіка», «Інформаційні технології в бізнесі». Навчаючись чотири роки в університеті чи коледжі, студент повинен здобути фундаментальні знання й отримати професійні навички.

Так, характерною ознакою сучасних програм підготовки студентів-бакалаврів з економіки є високий рівень їхньої спеціалізації та професійності, що відповідають основним компонентам програми [1, с 212]:

- зміст підготовки бакалаврів з економіки включає спеціалізовані економічні курси (макроекономіка та мікроекономіка, економічний розвиток, фінанси, економічна теорія та ін.);

- розширені вимоги включають вибіркові курси (контекстуальний курс, міжнародний курс та курс, який пов'язаний з економікою державного сектору) з метою формування у майбутніх економістів професійних вмінь розв'язувати нестандартні навчальні ситуації;

– крім спеціалізованих економічних курсів, які є серед обов'язкових та вибіркових курсів, присутні гуманітарні дисципліни (філософія, історія, література, політологія) та математичні дисципліни (математика, статистика);

– обов'язковим елементом підготовки бакалаврів з економіки в усіх ВНЗ США є організація самостійних дослідницьких проектів, що забезпечує досягнення головної мети навчання студента – мислити як економіст завдяки розвитку навичок дедуктивного міркування, технік прийняття рішень, розуміння комплексу економічних відносин, комунікативних умінь, творчості, накопичення та використання знань, які виходять за межі змісту основних дисциплін.

Безперечно, економічна освіта передбачає оволодіння фаховими компетенціями з наступних дисциплін: бухгалтерський облік і планування; ділове та господарське право; кар'єрне зростання; комунікація, ділове спілкування; математика і математичні методи в бізнесі; економіка та управління фінансами; підприємництво; інформаційні технології та інформаційні системи в економіці; менеджмент у різних господарських галузях і міжнародний менеджмент; маркетинг [10, с. 298].

Сутністю змістового аспекту викладання економіки у вищих навчальних закладах США є використання таких моделей, які не лише відтворюють виключно економічні аспекти сучасного життя, а також зображають їх зв'язок із політичними та соціальними подіями, що є невід'ємною частиною проблеми. Це дає можливість підготувати студентів до комплексного вивчення економічної проблеми. [13, с.77]

Обов'язковий компонент навчальних планів для економістів фактично не відрізняється в різних університетах, тому потреби в державних стандартах у цій галузі не виникає, а гнучкий багатокomпонентний навчальний план дає змогу поєднувати необхідні основи професійної підготовки студентів з можливістю обирати індивідуальну стратегію навчання. Специфіка економічної освіти в США полягає в тому, щоб навчити фахівця працювати в реальних

ринкових умовах, отримувати інформацію та оперативно реагувати на мінливі умови економіки, стежити за змінами в законодавчій сфері, політиці.

Таким чином, зміст професійної підготовки бакалаврів з економіки у вищих навчальних закладах США є ліберальним завдяки можливості розподілу обраних майбутніми фахівцями курсів відповідно до їхніх подальших освітніх планів. Після закінчення програми бакалавріату випускники працевлаштовуються у фінансові компанії або банки на посади низького рівня. Бакалаврів використовують як банківських клерків для паперової роботи і простої роботи у фронт-офісі. Попрацювавши 2-3 роки, вони здобувають досвід, спеціальні знання, визначаються, яка саме спеціалізація їх приваблює. Для отримання додаткових, більш глибоких знань в обраній галузі бакалаври зі стажем вступають на магістерські програми [7, с. 51].

Усі магістерські програми в США створені з метою підвищити кваліфікацію нижчої й середньої ланки менеджерів, підготувати їх до посадових обов'язків керівного складу. Особлива увага надається практичному застосуванню отриманих знань і вивчених методів роботи. Програми різних університетів мають приблизно однакову структуру, освітні цілі й перелік дисциплін [8, с. 95].

Для отримання ступеня магістра в університетах США необхідно впродовж двох років вивчити близько 16 предметів. Стандартна програма містить обов'язкові дисципліни та дисципліни спеціалізації.

Список спеціалізованих курсів для економістів може включати: поглиблена економічна теорія, альтернативні підходи до економічної теорії, економічний розвиток, фінанси, організація галузевих ринків, міжнародна економіка, економіка праці, монетарна економіка, політична економіка, економіка державного сектора, економіка міста [12]; для фінансистів: управлінський бухгалтерський облік (Managerial Accounting); управління персоналом (Organizational Behavior); фінансова статистика (Financial Statistics); мікроекономіка (Principles of microeconomics), дисципліни за вибором. Складовою частиною вивчення більшості дисциплін є проекти, які

передбачають групову роботу. Такий вид самостійних завдань має цілком практичне спрямування (розглядаються ситуації з реальної практичної діяльності) і їх результати на 50-70 % визначають підсумкову оцінку [7, с. 52-53].

Окрім предметів, які безпосередньо належать до галузі фінансів і економіки, студенти мають добре знати інформаційні технології: статистичне програмне забезпечення (SAS, SPSS, STAT, MS Excel); програмне забезпечення для роботи з локальними базами даних та базами даних за технологією «клієнт-сервер». Велика увага надається вивченню баз даних (ORACLE, SQL). Більшість програм в галузі фінансів пропонують окремі курси, присвячені цій тематиці. Ці дисципліни не є обов'язковими, однак більшість магістрантів розуміють їх важливість для професійного зростання [7, с. 54].

Чим відоміша магістратура, тим більше економічних та фінансових магістерських спеціалізацій вона може запропонувати своїм студентам: бухгалтерський облік (Accounting), фінанси (Finance), фінансова інженерія (Financial Engineering), магістр з управління бізнесом (Master of Business Administration), далі – MBA, магістр з управління бізнесом у сфері міжнародного бізнесу (Master of Business Administration in International Business), магістр з міжнародного менеджменту у сфері міжнародного бізнесу (Master of International Management in International Business) [6, с. 71].

Навчання за магістерськими програмами вимагає від студентів і здобувачів наукового ступеня магістра високої самовіддачі, відмінних знань, організованості та напруженої самостійної роботи.

По-перше, процес економічної освіти вимагає, щоб після проходження бакалаврської програми студент перед вступом до магістратури обов'язково працював у підприємницькій чи банківській сфері.

По-друге, диплом і ступінь магістра можуть одержати тільки ті, хто під час навчання не мав жодної задовільної оцінки (інакше видається тільки довідка про участь у магістерській програмі), виконав, презентував та успішно

захистив випускню магістерську роботу, керівниками й опонентами якої мають бути визнані науковці й педагоги, видатні підприємці-практики і представники громадськості [6, с. 72].

Окрім описаних вище загальних рис магістерських програм для економістів та фінансистів існують і відмінності між ними, які виявляються в якості та спрямованості освіти. Існує така тенденція: чим більше в підготовці фахівців пропонується аналітичних і математичних підходів до аналізу проблем (quantitatively oriented programs), тим кращим (вищого рівня) вважається університет. Університети високого рівня готують фахівців в галузі фінансової інженерії й аналітиків, здатних будувати моделі аналізу, прогнозу й оцінки показників для управління активами на фінансових ринках. В університетах більш низького рівня навчають лише інтерпретувати вивчені результати. Такий розподіл функцій показав себе в США досить ефективним. Тільки добре підготовлені з фундаментальних дисциплін і спроможні до дослідницької роботи студенти здобувають глибші теоретичні знання і стають фінансовими (інвестиційними) аналітиками [8, с 95].

Аналіз наукових джерел показав, що у вищих навчальних закладах США приділяють значну увагу розробці форм та методів навчання студентів економічного профілю. Вивчення форм організації навчання у вищій школі США є важливим для подальшого їх адаптування та застосування у процесі організації професійної підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах України.

6.2. Популярні методи навчання у вищих школах США

Серед основних педагогічних підходів підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю у ЗВО США виокремлюють: Chalkand Talk (традиційний педагогічний підхід до викладання економіки, викладання здійснюються у формі лекцій); Proficiency Approach (підхід професійності, який передбачає надання майбутнім фахівцям з економіки можливості реалізації

набутих професійних вмінь); Peakonomics (проблемний підхід, який передбачає використання проблемних ситуацій в процесі викладання базових економічних концепцій з метою досягнення піку економічної грамотності майбутніми фахівцями); Writingintensive (письмовий педагогічний підхід, який забезпечує інтегрування письмових робіт з метою залучення майбутніх фахівців з економіки до більш детального й глибокого вивчення матеріалу); ARCS (мотиваційний педагогічний підхід, який забезпечує оптимізацію елементів мотивації для поліпшення впливу викладання) [3, с. 8].

Хоча основною формою навчальних занять є лекція, яка читається для потоків, що нараховують іноді до тисячі студентів, ця форма значно відрізняється від лекції у нашому розумінні. Студенти не конспектують монолог викладача – конспекти їм роздаються, а тематичне відео, презентації у PowerPoint, економічні приклади діючих компаній, діалог – невід’ємні складові лекційних занять [13, с.77].

У вищій школі США інтенсивно запроваджуються методи активного навчання – сукупність педагогічних дій і прийомів, спрямованих на організацію навчального процесу й створення спеціальними засобами умов, які мотивують студентів до самостійного, ініціативного й творчого засвоєння навчального матеріалу в процесі пізнавальної діяльності [11, с. 164].

Крім лекційного матеріалу й основного підручника при вивченні дисциплін використовуються статті з ділових журналів. Щотижневі короткі тести за матеріалами періодичних видань є поширеною в США практикою. На наш погляд, цей досвід доцільно переймати, адже такі форми навчання розвивають аналітичні здібності студентів, вміння застосовувати теоретичні знання для вирішення проблемних ситуацій, орієнтуватися в бізнесі. [8, с. 98]

У навчанні застосовуються інтерактивні методи викладання економічних дисциплін (навчальні ігри та моделі, метод кейсів, вивчення економіки за допомогою додаткової літератури); методи розвитку комунікативних умінь в економічному контексті (спільне та активне навчання); технологічні методики (економічні комп’ютерні лабораторії, художні фільми, «Відео за запитом») [5,

с. 16-17]. В університетах ведеться жорсткий контроль знань і успішності за допомогою «залікових балів», високого рівня професорського складу, значна частина якого (що є загальноприйнятою нормою) зайнята в консультуванні відомих державних компаній чи приватних корпорацій. Характерною рисою вищої економічної освіти є співробітництво освітніх, державних установ, виробництва та бізнесу [10, с. 296].

Навчальні ігри займають одне з провідних положень. Хоча Едвард Чамберлін був одним із перших, хто працював над створенням та розвитком штучних ринків на заняттях на початку 1940-х років, М. Джозеф та Ф. Саундер були першими економістами, які опублікували повний опис використання таких ігор для навчання основам економічних концепцій [2].

Метою використання ігор є залучення студентів до роботи у відтвореній моделі із справжнього життя. Наприклад, використання макроекономічних моделей навчає студентів використовувати економічні стратегії для досягнення цілей. Ігри можуть проводитись у вигляді змагання, де студентів заохочують перевершити своїх одногрупників, або досягти найвищого рівня, встановленого критеріями гри. Окрім того використання навчальних ігор забезпечує те, що усі студенти у різній мірі випробують свої теоретичні знання на практиці, що залучить їх до попереднього вивчення матеріалу.

Навчальні ігри, які виникли як альтернатива традиційних лекцій, стали підґрунтям для появи нового напрямку у викладанні економіки на початкових курсах, відомого, як експериментальна економіка.

Схема експериментальних економічних занять відрізняється від традиційних навчальних ігор та моделей, здебільшого завдяки прямому зв'язку із дослідженнями, які ще тривають, що робить експериментальну економіку багатим джерелом педагогічних інновацій [2].

А. Вільямс та Дж. Волкер описують комп'ютеризоване застосування експериментальної економіки, засноване в університеті Індіани. На цих заняттях студенти спочатку виступали у ролі монополістів, які стикалися із мінливим попитом покупців, потім – продюсерів, які повинні були поділити

фонд продуктивних ресурсів для забезпечення приватних потреб та публічних, і, зрештою, торгівцями на ринку фінансових активів, які намагаються отримати сумнівний прибуток через тривалий проміжок часу.

Метод «Відео за запитом» ґрунтується на тому що, викладачі з різними технологічними можливостями приєднуються до світу використання комп'ютерів у навчанні. Державне телебачення Північно-західного Огайо визнало цей потенціал та розпочало інноваційний проект розвитку партнерства, з метою допомоги викладачам економіки. Телекомпанія розробила поточний проект, який складається з математичних та наукових відео кліпів, які викладачі могли показати під час своїх занять за допомогою Інтернету. Після перегляду відеокліпів студентам було запропоновано відповісти на запитання спеціально розроблених анкет, з метою перевірки засвоєного матеріалу. Підсумковий результати використання методу «Відео за запитом» доводять його ефективність. Однією з найголовніших переваг використання такого проекту є можливість використання місцевих економічних подій, які були висвітлені у місцевих телепередачах та на державному телебаченні. Місцеві економічні новини використовуються для реалістичного застосування економічних концепцій, з якими студенти вже ознайомились. Прикладом може бути банкрутство або успішне зростання місцевого бізнесу, знайомого для студентів, з метою ілюстрації концепцій попиту та пропозицій за допомогою комп'ютеризованих відеокліпів [2].

Магістерські програми професійного учнівства базуються на ідеї, що студенти можуть набути необхідних їм професійних компетенцій лише за практично орієнтованого навчання, наближеного до реальності, долаючи обмеження традиційних аудиторних занять [13, С. 80].

Метод досліджень Чиказької школи бізнесу ґрунтується на самостійних дослідженнях слухачами публікацій і діяльності корпорацій з певних питань, наступному обговоренні отриманих висновків і результатів та на внесенні пропозицій щодо прийняття відповідних рішень у компаніях. Слухачам надається право не тільки самостійно обирати тему дослідження, а й наукового

керівника, план опанування дисциплін у межах встановленої логіки навчання.

Виконавши низку досліджень літератури і корпорацій з різних дисциплін, слухачі набувають навичок не лише консалтингової діяльності, а й вміння співпрацювати з різними працівниками компанії.

Метод Оклахомського університету полягає у тому, щоб залучати до викладання не окремих тем, а цілих курсів бізнесменів-практиків, які мають певний хист до педагогічної роботи і досвід викладацької діяльності. Річ у тім, що не завжди вистачає викладачів, здатних викладати дисципліни з урахуванням сучасних тенденцій розвитку бізнесу [13, с. 81].

Отже, маємо відзначити, що під час навчання економіки у ЗВО США спостерігається безпосередня «прив'язка» навчання до реалій життя, до досвіду студентів, вже минулого, або того, з яким вони можуть зіткнутися завтра або через півроку; спрямованість на формування фахівця визначеного (подекуди вузького) профілю; оволодіння досвідом майбутньої професії ще під час навчання; використання активних методів навчання та інформаційних технологій.

Ключовим моментом є також використання інноваційних технологій, Інтернету під час навчання майбутніх економістів: в США створено веб-сайти не тільки ВНЗ, але й економічних факультетів, сайти з вивчення окремих економічних дисциплін, розроблено онлайн-підручники, оновлюється програмне забезпечення для розв'язання економічних завдань онлайн, проводяться вебінари і т. ін. В освітній процес впроваджуються нові засоби інформаційно-комунікаційних технологій, які можна класифікувати за двома широкими категоріями: доступ до інформації та її використання засобами ІКТ, вирішення економічних завдань засобами ІКТ [10, с. 299].

Найбільш популярним у педагогічній діяльності американських бізнес-шкіл є кейс-метод. Його було започатковано у Гарвардській школі бізнесу доктором Копеландом ще 1921 року, хоч активно він почав використовуватись у післявоєнний період. Цей метод приніс всесвітню славу Гарвардській школі бізнесу. Відмінною рисою цього методу є створення певної проблемної ситуації

на основі фактів з реального життя. Кейс-метод ілюструє реальне життя, що дозволяє цьому методу знаходити все більш широке застосування. [13, с. 80]

З педагогічного погляду кейс-метод є ефективним завдяки наявності таких рис: застосування в навчальному процесі елементів проблемного навчання; формування навичок з вирішення проблемних ситуацій та завдань; здійснення імітації застосування прийнятих рішень у життєвих ситуаціях; формування навичок роботи в команді при обговоренні навчальної проблеми та проведенні презентацій, прес-конференцій тощо.

Метод кейсів часто використовувався у підготовці магістрів бізнесу у Гарварді, де він був вперше застосований у 1942 році у школі бізнесу, та інших провідних університетах США. Економісти Гарварду та центр методу кейсів університету Джорджтауна розробили ряд кейсів, які можуть бути придатними до використання у навчанні бакалаврів економіки на випускних курсах. Підручники, базовані на кейси з Гарвардської програми, постійно з'являються на ринку, висвітлюючи теми, які вивчаються студентами економічних факультетів з достатньо високим рівнем економічних знань [2].

6.3. Порівняльні пріоритети оновлення української моделі економічної освіти

Вивчення американського досвіду професійної підготовки економістів дозволив виокремити позитивні особливості, ключові ідеї яких можна творчо використати у процесі оновлення української системи освіти:

- у практиці навчання майбутніх економістів збільшити частку активних форм, методів, засобів навчання – впроваджувати ділові ігри, тренінги та ситуаційні завдання, так звані «case studies», що відповідають українським реаліям;
- більше використовувати мультимедійні технології навчання: програми, презентації, телеконференції, вебінари та інші форми занять;
- насичувати у ЗВО програми навчання дисциплінами, що дають знання

та навички практичного вирішення економічних завдань;

- пов'язувати аудиторне навчання з реальним економічним життям запрошуючи читати лекції вчених із відомим ім'ям, успішних бізнесменів, політичних діячів, лауреатів різноманітних премій тощо; розвивати матеріально-технічну базу;

- підвищувати науково-дослідний потенціал; здійснювати зв'язки з підприємствами в країні і за кордоном та ін.

На жаль, сьогодні економічна освіта з будь-якого напрямку навчання в Україні здебільшого спрямована на підвищення теоретичних знань та педагогічних навичок студентів, має переважно академічне навантаження.

Таким чином, вивчення активних форм організації навчання у вищій школі США є важливим для подальшого їх адаптування та застосування у процесі організації професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України, оскільки саме активні методи навчання дають змогу досягти поставлених завдань і сприяють особистісному і професійному зростанню особистості.

Отже, у вищій освіті розвинених країн світу нині відбуваються радикальні зміни, метою яких є досягнення відповідності міжнародним стандартам шляхом зміни способу надання освіти, тривають пошуки моделей підготовки майбутніх фахівців, які відповідатимуть на виклики часу [4]. Таким чином, враховуючи досвід розвинутих країн з організації підготовки майбутніх економістів підкреслимо, що пряме перенесення будь-якої моделі в українські умови неможливе, бо модель формується і діє у відповідному контексті. Необхідно створювати власну українську модель підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного напрямку з урахуванням національних, економічних умов функціонування країни та досвіду розвинутих країн у ставленні економічної вищої освіти.

Література:

1. Войнаровська Н.В. Перспективи застосування американського досвіду підготовки бакалаврів з економіки у вітчизняних навчальних закладах / Н. В. Войнаровська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2010. – № 5. – С. 210-217.
2. Войнаровська Н.В. Інноваційні методи викладання економіки у сучасних вищих навчальних закладах США. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Voynarovska.php>
3. Войнаровська Н. В. Підготовка бакалаврів з економіки у вищих навчальних закладах США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Н.В. Войнаровська. – Вінниця, 2011. – 20 с.
4. Дем'янчук О. Політичні та інституційні аспекти впровадження закордонних моделей освіти в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://elib.ukma.edu.ua/Pratsi_vyklad/D/Demjanchuk_Politichni.pdf.
5. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О.]. – Київ : ДКС «Центр», 2017. – 83 с.
6. Козубовська І.В., Палінчак В.М. Американський досвід в галузі професійної підготовки фахівців менеджерів/ І.В.Козубовська, В.М. Палінчак// Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. Випуск XXVI. Том 3. – 2017, – С.69-73.
7. Кравчук Г.Т. Інформаційні технології у системі підготовки фахівців банківської справи вищими навчальними закладами // Монографія / Г. Т. Кравчук. – К.: УБС НБУ, 2013. – 251 с.
8. Кравчук Г.Т. Підготовка фахівців з фінансів у вищих навчальних закладах розвинутих країн світу/Г.Т.Кравчук// Фізико-математична освіта: науковий журнал. – 2017. – Випуск 2(12). – С. 94-100.

9. Кучеренко Д.Г., Мартинюк О.В. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу // Монографія / Д.Г. Кучеренко, О.В. Мартинюк. – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 312 с.

10. Наугольникова. О.М. Система професійної підготовки майбутніх економістів у США/ О.М.Наугольникова // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2016. – Вип. 52. - С. 291-301.

11. Петренко С. В. Активні форми навчання у вищій школі: актуалізація інноваційного досвіду США / С. В. Петренко // Інноватика у вихованні. - 2017. - Вип. 5. - С. 161-171. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2017_5_19

12. Шевчук О. Б. Особливості підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13sobpzk.pdf>.

13. Яковенко О. Досвід США в удосконаленні вітчизняної економічної освіти / О. Яковенко // Порівняльна професійна педагогіка № 2 (4), 2012 : наук. журнал / голов. ред. Н. М. Бідюк. – К.–Хмельницький: ХНУ, 2012. – С.74-81.

РОЗДІЛ 7. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

7.1. Відповідність змістового навантаження навчально-методичного забезпечення логіці освітнього процесу

Країна потребує кадрів з фундаментальною економічною підготовкою, здатних критично осмислити сучасний позитивний досвід ринкового господарювання та адаптувати його до вітчизняних реалій з метою формування ефективної соціально-економічної політики, забезпечити врахування цілей сталого розвитку у процесах стратегічного планування й управління та активно сприяти їх практичній реалізації. У цьому контексті освітньо-професійна програма «Економіка, управління та право», особливістю якої є мультидисциплінарність з орієнтацією на розвиток лідерських якостей, бізнес-комунікативних умінь та формування відповідальності, правосвідомості суб'єктів (учасників) економічних відносин, найбільш повно відповідає визначеним завданням.

Якість реалізації та освоєння здобувачем освітньої програми прямо пов'язане з її навчально-методичним забезпеченням, яке є інструментом організації та підтримки освітнього процесу, і дає досить повне уявлення як про обсяг змісту навчання, що підлягає засвоєнню, так і про способи побудови освітнього процесу.

Змістове навантаження навчально-методичного забезпечення має відтворювати логіку формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності та разом із іншими компонентами освітнього процесу утворювати науково-теоретичну й концептуальну єдність професійної підготовки (Ю. Алфьоров, В. Байденко, М. Степко, Я. Болюбаш, В. Грубіянко, І. Бабін, Т. Дмитренко, В. Міхєєв, Т. Паніна, Л. Вавілова, О. Пугачевський, С. Смирнов, І. Фаліна, М. Мохова, І. Шендрик та ін.). Проте нинішні вимоги до навчально-

методичного забезпечення освітнього процесу не позбавлені суперечностей, основні з яких сконцентровано у полі професійної діяльності викладачів:

- з одного боку, навчально-методичне забезпечення освітньої програми покликане сформувати у студентів компетентності, що уможливають виконання функціональних обов'язків найоптимальнішим способом на основі науково обґрунтованих рішень, що передбачає максимальну спрямованість на індивідуальну траєкторію навчання через врахування специфіки майбутньої професійної діяльності та професіоналізації, а з іншого, - його побудова за вимогами кредитно-модульного навчання, що гранично його стандартизують;

- з одного боку, логічне структурування викладачем навчального матеріалу через послідовне подання змісту навчання, завдань для самоконтролю, питань для підсумкового контролю, що уможливлює досягнення студентом вагомих результатів як на проміжних етапах опанування навчальної дисципліни, так і на підсумковому етапі на засадах включення його у лінійний, упорядкований, ритмічний процес навчання, а з іншого, - неможливість повною мірою забезпечити системність і послідовність самостійної роботи студента, оскільки її формат часто набирає вигляду спорадичності, невпорядкованості, а інколи й хаотичності.

Для розв'язання зазначених суперечностей доцільно уточнити змістовну сутність навчально-методичного забезпечення реалізації освітньої програми через встановлення його функціонального призначення, видів, сучасних нормативних вимог до нього. Висвітлення цих питань і є метою даного розділу.

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу - це сукупність документів, наукових, навчальних, методичних матеріалів, які: а) описують зміст, б) встановлюють структуру, в) визначають результат, г) регламентують перебіг освітнього процесу [1, с.2].

7.2. Формування структури навчальних методичних комплексів відповідно до потреб здобувачів вищої освіти та ринку праці

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» № 1556-УІІ від 01 липня 2014 року, Постанови КМУ від 30.12.2015 р. «Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності», Листа МОН України № 1/9-434 від 09.07.18 р. «Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення» та Положення про організацію освітнього процесу в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди (ухвалено Вченою радою 16.12.2016 р., протокол №10) навчально-методичне забезпечення освітньої програми передбачає наявність державних стандартів освіти, навчальних планів, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, робочих програм з усіх навчальних дисциплін навчального плану, які включають: програму навчальної дисципліни, заплановані результати навчання, порядок оцінювання результатів навчання, рекомендовану літературу (основну, допоміжну), інформаційні ресурси в Інтернеті; програм з усіх видів практичної підготовки; методичних матеріалів для проведення підсумкової атестації здобувачів вищої освіти [2; 4; 5; 7].

Слід зауважити, що відповідно до Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», університет має право самостійно вирішувати питання складу та змісту навчально-методичного забезпечення освітнього процесу з урахуванням вимог законодавства. Висування необґрунтовано надмірних вимог до змісту та обсягу навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін призводить до нераціонального використання людських, фінансових та інших ресурсів, які доцільно спрямовувати на індивідуальну роботу із здобувачами освіти, вирішення питань розвитку закладу вищої освіти, виконання наукових та освітніх проєктів, міжнародну співпрацю тощо [9].

Як показує досвід, зміст дисциплін та їх вимоги до результатів навчання не завжди узгоджуються з вимогами відповідних освітніх програм, потребами здобувачів вищої освіти та ринку праці. Крім того, критерії оцінювання не

завжди відповідають очікуваним результатам навчання з дисципліни, часто спрямовані лише на запам'ятовування інформації, а не на оцінювання здатності здобувачів вищої освіти використовувати ці знання у практичних ситуаціях. Іноді встановлені критерії оцінювання (відвідування занять, кількість виступів на семінарських заняттях тощо) взагалі не пов'язані з очікуваними результатами навчання. В окремих випадках навчально-методичне забезпечення дисциплін повністю або частково є недоступним для здобувачів освіти та інших учасників освітнього процесу.

7.3. Вимоги до складання програм і силабусів дисциплін професійного циклу

Важливим документом навчально-методичного забезпечення, передбаченим освітнім законодавством, є робоча програма навчальної дисципліни, вимоги до змісту якої встановлені п.38 Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності (програма навчальної дисципліни, заплановані результати навчання, порядок оцінювання результатів навчання, рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті). Законодавство також передбачає створення контрольних завдань для оцінювання рівня знань студентів при проведенні акредитації освітньої програми. Як правило, такі контрольні завдання створюють за обов'язковими дисциплінами, передбаченими освітньою програмою. Втім, державні вимоги не передбачають обов'язкової прив'язки цих завдань до конкретних дисциплін і допускають їх створення за групами дисциплін за циклами підготовки. Заклад вищої освіти може самостійно обрати один з цих варіантів або їх комбінацію.

Інші документи і форми навчально-методичного забезпечення дисципліни можуть визначати викладач та кафедра (група забезпечення освітньої програми), виходячи із необхідності максимально повного надання здобувачам освіти всієї інформації та матеріалів, необхідних для успішного вивчення дисципліни. Зокрема, це можуть бути силабуси, навчально-методичні

комплекси, що містять підручники та навчальні посібники, а також авторські матеріали, розроблені викладачем: конспекти лекцій; методичні вказівки та рекомендації; індивідуальні завдання; збірники ситуаційних завдань (кейсів); приклади розв'язування типових задач чи виконання типових завдань; комп'ютерні презентації; ілюстративні матеріали; каталоги ресурсів тощо. Викладач може надавати здобувачам освіти посилання на доступну для них наукову, навчальну та методичну літературу, а також на електронні ресурси та інші джерела інформації, у тому числі іноземні та міжнародні, які мають дозвіл власника авторських прав на вільне використання в освітньому процесі. Як джерела інформації необхідно рекомендувати здобувачам освіти доступні для них: друковані наукові, навчально-методичні, науково-популярні та інші видання; електронні видання; відкриті державні реєстри; оприлюднені документи та офіційні сайти органів статистики, інших установ та організацій; відкриті бази даних; аудіо- та відеозаписи; інші матеріали та джерела інформації.

Робоча програма та інше навчально-методичне забезпечення навчальної дисципліни має зберігатися у встановленому порядку. Зокрема, вони можуть зберігатися на кафедрі, що забезпечує викладання дисципліни, у групі забезпечення освітньої програми або на електронних ресурсах. Здобувачам освіти має бути забезпечений вільний та зручний постійний доступ до робочої програми та іншого навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни. Рекомендовані для вивчення дисципліни література та інші джерела інформації мають бути доступні здобувачам освіти на безоплатній основі, зокрема, у бібліотеці ЗВО; на електронних ресурсах; у визначених в робочій програмі відкритих державних реєстрах, інформаційних системах, базах даних тощо; на зазначених у робочій програмі зовнішніх електронних ресурсах, що надають вільний доступ до інформації. Робочі програми навчальних дисциплін не є об'єктами авторського права та інтелектуальної власності, що впливає із ст. 8 Закону України про авторське право та суміжні права. Інші складники навчально-методичного забезпечення навчальної

дисципліни можуть бути об'єктами авторського права, якщо вони є творами у галузі науки, літератури та/або мистецтва, зазначеними у ст. 8 Закону України про авторське право та суміжні права або у Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності.

Робоча програма навчальної дисципліни є нормативним документом, який розробляється і затверджується у порядку, визначеному Положенням про організацію освітнього процесу. Варто дотримуватися загального обсягу робочої програми навчальної дисципліни від 5 до 20 сторінок з урахуванням обсягу навчальної дисципліни. Основним призначенням робочої програми є ознайомлення здобувачів освіти та інших учасників освітнього процесу зі змістом освіти, критеріями та засобами оцінювання результатів навчання; встановлення відповідності змісту освіти освітній програмі та стандартам вищої освіти під час акредитації; встановлення відповідності при зарахуванні результатів навчання, отриманих в інших закладах освіти (академічна мобільність), за іншими освітніми програмами, у попередні роки (при поновленні на навчання), а також у неформальній та інформальній освіті. Робоча програма навчальної дисципліни як внутрішній нормативний документ визначає навчально-методичні засади діяльності кафедри. На її основі розробляються підручники та навчальні посібники, у тому числі й для самостійного вивчення дисципліни, інші матеріали методичного характеру, що допомагають успішно опанувати матеріал програми. Як правило, робочі програми навчальних дисциплін мають щорічно оновлюватися з урахуванням результатів моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм і, зокрема, отриманих від здобувачів освіти та інших стейкхолдерів побажань та зауважень.

У структурі робочої програми навчальної дисципліни рекомендовано передбачати наявність таких складників: загальна інформація (назва навчальної дисципліни, заклад вищої освіти, інститут (факультет), кафедра чи інший структурний підрозділ, який відповідає за навчальну дисципліну, освітня програма (для обов'язкових дисциплін), інформація про погодження та

затвердження, мова навчання); розробник(и) (викладач чи викладачі, які розробили робочу програму); мета вивчення дисципліни; обсяг дисципліни в кредитах ЄКТС та його розподіл у годинах за формами організації освітнього процесу та видами навчальних занять (відповідно до ст. 50 Закону України «Про вищу освіту»); статус дисципліни (обов'язкова чи вибіркова); очікувані результати навчання з дисципліни; критерії оцінювання результатів навчання; засоби діагностики результатів навчання, зокрема, методи їх демонстрування; програма навчальної дисципліни: основні теми дисципліни, у тому числі (за наявності) теми практичних, семінарських занять, орієнтовна тематика індивідуальних та/або групових завдань; форми поточного та підсумкового контролю; інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна (за потребою); рекомендовані джерела інформації.

Формулюючи мету для обов'язкових дисциплін варто стисло зазначити місце навчальної дисципліни в освітній програмі. Зокрема, тут можуть бути наведені визначені освітньою програмою компетентності та програмні результати навчання, для формування яких використовується ця навчальна дисципліна. Для вибірових дисциплін може бути наведено коротке пояснення можливостей та переваг, які надає вивчення дисципліни.

Формулювання результатів навчання для обов'язкових дисциплін має базуватися на результатах навчання, визначених освітньою програмою (програмних результатах навчання) та деталізувати їх. Формулювання результатів навчання мають зазначати рівень їх сформованості, наприклад, через його достатність для вирішення певного класу завдань професійної діяльності та/або подальшого навчання за освітньою програмою.

Критерієм успішного проходження здобувачем освіти підсумкового оцінювання може бути досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання навчальної дисципліни; Мінімальний пороговий рівень оцінки варто визначати за допомогою якісних

критеріїв і трансформувати його в мінімальну позитивну оцінку використовуваної числової (рейтингової) шкали.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання можуть бути: екзамени; комплексні іспити; стандартизовані тести; наскрізні проекти; командні (групові) проекти; аналітичні звіти, реферати, есе; розрахункові та розрахунково-графічні роботи; презентації результатів виконаних завдань та інші види індивідуальних і групових завдань.

Робоча програма навчальної дисципліни має розроблятися як окремий документ в електронній та паперовій формі. Робоча програма вибіркової навчальної дисципліни має бути доступна здобувачам освіти на момент здійснення вибору дисциплін на наступний семестр. Робоча програма навчальної дисципліни має затверджуватись у порядку, визначеному Положенням про організацію освітнього процесу в університеті (наприклад, кафедрою, що відповідає за викладання відповідної дисципліни, групою забезпечення освітньої програми). Доцільно передбачати попереднє обговорення робочих програм навчальних дисциплін членами групи забезпечення освітньої програми та її погодження керівником цієї групи.

В умовах модульно-кредитної технології навчання кожен викладач має створити комплекс принципово нової навчально-методичної документації, зпоміж іншого і силабус – навчальну програму з дисципліни для студента. Силабус навчальної дисципліни є планом, програмою та путівником успішного засвоєння навчального курсу. Це документ для студента з організації вивчення навчальної дисципліни, що розробляється на основі її робочої програми відповідно до освітньої програми та навчального плану підготовки фахівця. У цьому документі роз'яснюється взаємна відповідальність викладача і студента, висвітлюються процедури (зокрема, щодо deadlines і принципів оцінювання), політики (включно з політикою академічної доброчесності) і зміст курсу, а також календар його виконання. У силабусі мають озвучуватися цілі, які викладач ставить перед своєю дисципліною. Студент має зрозуміти, чого зможе навчитися, чим саме може бути корисним для нього цей курс. Силабус

окреслює концептуальний перехід від «здобування знань» і «набування практичних навичок» до компетентностей, що їх може засвоїти студент, вивчаючи курс. Якщо говорити про зміст силабусу (його структуру), то він повинен містити таку корисну інформацію: зміст курсу (місце освітнього компоненту, мета, перелік тем тощо); філософія викладача; перелік компетентностей, які будуть набуті в результаті вивчення освітнього компоненту; перелік результатів навчання, які здобуде студент; календар виконання завдань; критерії оцінювання з встановленням відповідності кожному результату навчання; оцінювання завдань, виконаних із запізненням, пропущених завдань тощо; політика академічної доброчесності.

Доцільним є розміщення силабусів на веб-ресурсі закладу вищої освіти. Для отримання ефективного feedback від студентів щодо інформативності силабусу варто проводити кількахвилинні ознайомчі вправи або ігрові тести щодо з'ясування змісту документу. Крім того, необхідно на завершення курсу одержати відповіді на питання, чи була надана вся необхідна інформація про навчальну дисципліну, чи була вона зрозумілою і доступною тощо.

Силабус навчальної дисципліни потрібно щорічно оновлювати в частині всіх компонентів, крім місії (цілей) і програмних навчальних результатів. Підставами для оновлення силабусу можуть виступати наступні: ініціатива і пропозиції гаранта освітньої програми та / або викладачів дисципліни; ініціатива здобувачів освіти шляхом звернення до гаранта освітньої програми; результати оцінювання знань студентів з навчальної дисципліни; об'єктивні зміни інфраструктурного, кадрового характеру і / або інших ресурсних умов реалізації силабусу; результати обов'язкового опитування студентів про враження від вивчення навчальної дисципліни.

Одним із важливих складників робочої програми є програма навчальної дисципліни, передбачена п. 12 ч. 3 ст. 34 та ч. 7 ст. 35 Закону України «Про вищу освіту» [4]. Навчальна програма дисципліни є нормативним документом ХНПУ імені Г.С. Сковороди, розробляється для кожної дисципліни згідно з навчальним планом і визначає місце кожної дисципліни в системі підготовки

фахівців, мету її вивчення, зміст навчального матеріалу, основні форми організації навчання та методи контролю. Під час розробки програми навчальної дисципліни треба врахувати останні досягнення науки або галузі знань і перспективи її розвитку, з'ясувати необхідні міждисциплінарні зв'язки та забезпечити наступність у вивченні дисциплін, приділити увагу мотивації навчання студентів. Розробка програм навчальних дисциплін доручається провідним науково-педагогічним працівникам кафедр університету, відповідальність за розробку покладається на завідувача кафедри, який забезпечує організацію освітнього процесу, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін, здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною та науковою діяльністю викладачів.

Невід'ємною складовою освітньої програми підготовки фахівців, яка спрямована на формування загальних і фахових компетентностей здобувачів вищої освіти, закріплення теоретичних знань, а також набуття і удосконалення практичних умінь і навичок за освітньою програмою, є практична підготовка здобувачів, яка здійснюється шляхом проходження ними навчальної практики (право) та виробничої практики (економіка та управління).

Зміст, основні завдання, методи та форми проведення усіх видів практичної підготовки за освітньою програмою визначаються її програмами. Програма практичної підготовки за видом – це основний нормативний організаційно-методичний документ, що регламентує зміст і послідовність проведення практики, методи та обсяги годин проведення практичної підготовки, види, форми і методи контролю результатів практичної підготовки та рівня компетенцій, які здобувачі набули під час проходження кожного виду практики. Загальний обсяг програми, як правило, складає від 15 до 20 сторінок. Для денної, заочної (дистанційної) форм навчання розробляються єдині програми практичної підготовки для кожного виду практики з єдиним тематичним планом в залежності від місця проходження практики, в якому подається розподіл часу на практичну підготовку. Основним призначенням

програми практичної підготовки є: ознайомлення здобувачів вищої освіти та інших учасників освітнього процесу зі змістом практичної підготовки, критеріями та засобами оцінювання результатів практики тощо; забезпечення відповідності кількості обсягу (годин) практичної підготовки студентів з навчальними планами; встановлення відповідності при зарахуванні результатів навчання, отриманих в інших закладах освіти (академічна мобільність), за іншими освітніми програмами, у попередні роки (при поновленні на навчання).

Підсумкова атестація за результатами виконання освітньої програми передбачає кваліфікаційний іспит з економічної теорії, комплексний кваліфікаційний іспит зі спеціальності, кваліфікаційний іспит з перевірки додаткових компетенцій. Для проведення підсумкової атестації розробляються методичні матеріали для проведення підсумкової атестації у формі кваліфікаційного іспиту. Кваліфікаційний іспит може мати комплексний і професійно орієнтований характер, що дозволяє поряд з теоретичними знаннями здійснити перевірку готовності випускника реалізовувати професійні уміння і навички. Методичні матеріали до кваліфікаційного іспиту включають: програму кваліфікаційного іспиту; структуру екзаменаційного білету; критерії оцінювання кваліфікаційного іспиту; перелік питань кваліфікаційного іспиту; приклад типової практичної ситуації; список рекомендованої літератури. Кваліфікаційний іспит передбачає виконання атестаційних завдань і є формою кваліфікаційних випробувань щодо об'єктивного визначення рівня якості освітньої та професійної підготовки випускників університету. Питання екзаменаційних білетів ґрунтуються на робочих програмах навчальних дисциплін, що включені до екзамену згідно з освітньою програмою. Загальна кількість теоретичних питань, що виносяться на іспит, не може бути більшою за шістдесят. Питання кваліфікаційного іспиту повинні приблизно пропорційно представляти ті дисципліни, які входять до комплексного іспиту згідно з навчальним планом і бути орієнтованими, насамперед, на перевірку системного бачення здобувачами відповідних проблем (рекомендується використання модульних та інших варіантів побудови питань). Перелік теоретичних питань

екзаменаційних білетів та приклади типових практичних завдань повинні бути надані здобувачам освіти для ознайомлення не пізніше ніж за місяць до проведення іспиту. В університеті використовується, як правило, письмова форма складання екзаменів (у тому числі тестування).

В університеті постійно здійснюється робота щодо покращення, оновлення навчально-методичного забезпечення. Відповідно до затвердженого щорічного плану роботи кафедр викладачами поповнюються та оновлюються фонди методичних рекомендацій з навчальних дисциплін, практик, проведення підсумкової атестації тощо. Крім того, здійснюється підготовка та друк навчальних та навчально-методичних посібників. Постійно оновлюється бібліотечний фонд фахової літератури.

Подальші розвідки із питань навчально-методичного забезпечення освітньої програми доцільно розгорнути в напрямі науково-теоретичного обґрунтування такої процедури моніторингу якості навчання та якості освіти, яка надасть можливість не тільки ззовні, а й самому студенту відстежувати здобуті знання та вчиняти адекватні дії задля їх приведення до бажаного рівня.

Література:

1. Жорнова О., Жорнова О. Науково-методичне забезпечення навчального процесу у вищій школі: усталені нормативи та сучасні вимоги. Вісник Книжкової палати. 2012. № 2. С.1-4.

2. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми, затверджені рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти протокол від 29 серпня 2019 р. № 9. URL: <http://naqa.gov.ua/>

3. Про освіту: Закон України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

4. Про вищу освіту: Закон України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

5. Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : Постанова КМУ від 30.12.2015р. (із змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п>

6. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, розроблене Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти: наказ МОН України від 11.07.19 р. №977. URL: <http://naqa.gov.ua/>

7. Положення про організацію освітнього процесу в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С.Сковороди (у новій редакції). URL: <http://smc.hnpu.edu.ua/normatyvna-baza/polozhennya-hnpu>

8. Положення про організацію та проведення атестації на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» і «магістр» в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С.Сковороди. URL: <http://smc.hnpu.edu.ua/normatyvna-baza/polozhennya-hnpu>

9. Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення: Лист МОН України №1/9-434 від 09.07.18р. URL:http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/61422/